

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Острозька академія»
Навчально-науковий інститут права ім. І. Малиновського
Кафедра теорії та історії держави і права

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня магістра

на тему:

Конституційні принципи та їх інтерпретація в
Конституційному Суді України

Виконала студентка 6 курсу
групи МП-61
спеціальності 081 Право
Василевська Маргарита Юріївна

Науковий керівник
доктор юридичних наук, професор
Ковальчук Віталій Богданович

Рецензент
кандидат юридичних наук, доцент,
адвокат
Блащук Тетяна Володимирівна

Роботу допущено до захисту
на засіданні кафедри теорії та історії держави і права
(протокол №_____ від «___» _____ 2020 р.)
Завідувач кафедри _____Петро КРАЛЮК

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ПРАВОВА ПРИРОДА КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРИНЦИПІВ ТА ЗНАЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ У ЇХ ТЛУМАЧЕННІ.....	7
1.1. Поняття і особливості конституційних принципів	7
1.2. Система конституційних принципів.....	13
1.3. Конституційний Суд України як єдиний орган конституційної юстиції в Україні.....	19
1.4. Методи тлумачення конституційних принципів Конституційним Судом України.....	24
РОЗДІЛ 2. СУТНІСТЬ ОКРЕМИХ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРИНЦИПІВ	38
2.1. Поняття та зміст принципу верховенства права	38
2.2. Значення та сутність принципу розподілу влади	42
2.3. Підходи до розуміння принципу народовладдя.....	48
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ТЛУМАЧЕННЯ ОКРЕМИХ ПРИНЦИПІВ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ В РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ.....	52
3.1. Принцип верховенства права	52
3.2. Принцип розподілу влади.....	56
3.3. Принцип народовладдя.....	65
ВИСНОВКИ.....	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	75

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. «Конституція – це те, що про неї каже суд», – прислів'я американських конституціоналістів. Справді, норми Конституції України «оживають» у практиці їхнього застосування. Норми Конституції України мають в собі ширший зміст, ніж той, що стає очевидним при буквальному їхньому тлумаченні. Для того, щоб розшифрувати послання, програми та цінності, які закладені у цих нормах, особливо тих, які стосуються конституційних принципів, в Україні функціонує Конституційний Суд України. Це єдиний орган конституційної юстиції, який має законні повноваження на здійснення офіційного тлумачення конституційних норм та принципів. Від того як інтерпретує Конституційний Суд України той чи інший конституційний принцип залежить процес досягнення закладеної в нього мети. Тому Конституційний Суд України в ідеальній державі та суспільстві має здійснювати інтерпретацію конституційних принципів так, щоб втілювалася програмна мета Конституції України, яка закріплена, на нашу думку, у викладеній таким чином статті 1 Конституції України «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава». На жаль, часто рішення Конституційного Суду України служать інтересам окремих груп та кіл, а не народу України. Тому замість правильного тлумачення конституційних принципів з тим, щоб були втілені мета та завдання Конституції України, можна побачити ситуацію маніпуляцій та тлумачення конституційних норм та принципів у такий спосіб, який вигідний окремим суб'єктам. Однією із проблем, що призвели до такої ситуації є процес тлумачення конституційних принципів, на нашу думку. У зв'язку із останніми рішеннями Конституційного Суду України виникає ще більша потреба у дослідженні особливостей тлумачення конституційних принципів.

Мета дослідження. Вирішити наукове завдання щодо встановлення особливостей інтерпретації конституційних принципів Конституційним Судом України.

Для досягнення зазначеної мети дослідження необхідно виконати такі дослідницькі **завдання**:

- розкрити поняття та особливості конституційних принципів;
- здійснити аналіз системи конституційних принципів;
- з'ясувати правову природу Конституційного Суду України як єдиного орган конституційної юстиції в Україні;
- встановити методи тлумачення конституційних принципів;
- встановити сутність верховенства права;
- визначити зміст принципу розподілу влади;
- з'ясувати зміст принципу народовладдя;
- з'ясувати особливості тлумачення принципу верховенства права Конституційним Судом України;
- розкрити особливості тлумачення принципу розподілу влади Конституційним Судом України;
- визначити підходи до інтерпретації Конституційним судом України принципу народовладдя.

Об'єктом дослідження є конституційно-правові відносини, які пов'язані із здійсненням інтерпретації конституційних принципів Конституційним Судом України.

Предмет дослідження. Конституційні принципи та їх інтерпретація Конституційним Судом України.

Стан дослідження проблеми. Сьогодні проблематика інтерпретації конституційних принципів представлена працями таких провідних дослідників у сфері конституційного права таких як: Богданевич Т. С., Богданова Н. А., Єзеров А. А., Кампо В. М., Кельман М. С., Тодика Ю. М. та інші.

Разом із тим залишаються невирішеними низка теоретичних та практичних питань, які стосуються теми дослідження.

Джерела дослідження. Джерельну базу дослідження становлять:

- 1) Конституція України, Закони України та інші нормативно-правові акти.

2) судова практика Конституційного Суду України та Європейського Суду з прав людини;

3) теоретичні джерела, а саме наукові статті, дисертації, автореферати, монографії, підручники тощо.

Методи дослідження. Методологічну базу дослідження склали загальні та спеціальні методи наукового пізнання.

Використання діалектичного методу дослідження дало змогу розкрити сутність системи конституційних принципів та її зв'язку із Конституцією України.

Логічний допоміг у дослідженні окремих методів тлумачення конституційних принципів Конституційним Судом України.

Системний метод дозволив сформулювати підходи до розуміння проблеми процесу інтерпретації конституційних принципів у рішеннях Конституційного Суду України.

Метод аналізу допоміг у дослідженні поняття та особливостей конституційних принципів.

Методи індукції та дедукції дозволили краще зрозуміти особливості тлумачення окремих конституційних принципів у рішеннях Конституційного Суду України.

Метод узагальнення використаний у процесі написання висновків до Розділів та висновків до дослідження.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані:

- у правотворчій діяльності, для вдосконалення чинного процесу здійснення офіційного тлумачення конституційних принципів Конституційним Судом України;

- у науково-дослідній діяльності при подальшому дослідженні проблем інтерпретації конституційних принципів у рішеннях Конституційного Суду України;

- у педагогічній діяльності у процесі підготовки навчально-методичних матеріалів та їх безпосереднього викладання в межах навчальної дисципліни «Конституційне право України».

Структура дослідження. Дослідження складається зі вступу, 3 розділів, що містять 10 підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Повний обсяг роботи 83 сторінки, а обсяг основного тексту – 73 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ПРАВОВА ПРИРОДА КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРИНЦИПІВ

1.1. Поняття і особливості конституційних принципів

Розгляд змісту поняття конституційного права потрібно розпочати із визначення поняття «принцип».

Принцип – це базис, це ті позиції, які є системоутворюючими для правової системи в цілому, для окремих галузей права. Термін «принцип» походить від латинського слова «*prīncipium*», що тлумачиться як начало, основа. Водночас, принцип – це те, що лежить в основі певної теорії науки, внутрішнє переконання людини, основне правило поведінки»¹. За В. І. Далем, слово «принцип» означає наукове чи моральне начало, основу, правило, від якого не відступають².

На нашу думку, поняття принципів права потрібно розглядати в рамках формування правового простору. Для прикладу, будь-яка правова галузь має свою мету та завдання. Спочатку формується мета та завдання правової галузі, потім формуються принципи, які відповідають цій меті та завданням і вже потім формується кожна окрема норма законодавства, яка повинна відповідати завданні та меті правової галузі, а також її принципам.

Відповідно до академічного словника української мови поняття принцип можна виразити як:

- основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку і т. ін.
- особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь, спосіб створення або здійснення чогось³.

¹ Словник іншомовних слів. за ред. О. С. Мельничук. К., 1974. С. 547.

² Толковый словарь живого великорусского языка. Т. 3. за ред Даль В. И. М.: Гос. изд-во иностр. и нац. слов., 1955. С. 431.

³ Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/s/pryncyp>

Підвалини будь-якої правової галузі формуються на основі правових принципів. Це, на нашу думку, певні «будівельні стандарти» для права, яким повинні відповідати всі норми законодавства. Водночас, принципи – це не абстрактна правова категорія, а матеріальне явище, яке повинне знаходити своє відображення у всіх нормах, а також може безпосередньо застосовуватися на практиці. Це також дозволяє говорити про те, що принципи мають ширшу сферу застосування ніж лише законодавчі норми. Наприклад, правові принципи важливі у діяльності суддів при реалізації ними своїх дискретних повноважень тощо.

Відповідно до концепції, що розпочинається від ідеї природного права, принципи права вважаються керівними ідеями, об'єктивно властивими праву відправними началами, незаперечними вимогами (позитивні зобов'язання), які ставляться до учасників суспільних відносин, мають на меті гармонійне поєднання індивідуальних, групових і громадських інтересів, визначають зміст і спрямованість правового регулювання, відображають найважливіші закономірності соціально-економічної формації тощо⁴.

Ми погоджуємось із таким визначенням принципів. Конституційне право – це основна, на нашу думку, правова галузь, яка визначає основи державного та конституційного ладу держави, визначає пріоритети держави, порядок формування основних державних органів, фактично визначає всю організаційно-функціональну структуру держави та правової системи цієї держави. Тому значення конституційних принципів неможливо переоцінити з точки зору їх значення для правопорядку та суспільства в цілому.

М. Д. Савенко вважає: «принципи Конституції України встановлюють засади конституційного ладу України, найважливіші елементи правового статусу людини і громадянина, базові положення здійснення влади народом, правосуддя, територіального устрою, механізму здійснення державної влади тощо. Вони є орієнтиром і водночас стандартом правотворчої, правозастосовчої і правоохоронної діяльності. Неухильне додержання цих принципів сприяє

⁴ Скаун О. Ф. Теорія держави і права. пер. з рос. Х.: Консул, 2009. С. 221.

стабільності всієї правової системи, конституційно-правових відносин, попередженню державно-правових конфліктів, ефективності проведення політичної, адміністративної, судово-правової реформ»⁵.

Зазначене визначення дослідника вказує на те наскільки важливими є конституційні принципи для формування держави і правової системи. Принципи – це ті стовпи, на яких формується правопорядок держави. За допомогою конституційних принципів визначається вектор руху держави у своєму розвитку, також визначається чи є держава демократичною чи недемократичною, визначається форма правління, а також державний устрій.

На нашу думку, потрібно розрізнати поняття конституційні принципи та принципи Конституції, оскільки вони мають нетотожний зміст. Не всі конституційні принципи знайшли своє безпосереднє закріплення в рамках Конституції України, але вони впливають із положень Основного Закону, тоді як всі принципи Конституції України є такими, що закріплені на конституційному рівні.

Сфера дії Конституції України і конституційно-правове регулювання є важливою основою для будь-яких суспільних відносин, публічних відносин, а також відносин публічно-приватного характеру, у них визначається характер взаємин між громадянами і державою, між органами державної влади тощо.

Ю. В. Ткаченко писав, що ефективність конституційно-правового регулювання та його результативність напряду залежить від того, на базі яких цінностей здійснюється таке регулювання, а також, чи підтримує більшість населення такі цінності. Легітимація, схвалення суспільством основних засад, на основі яких буде здійснюватись конституційно-правове регулювання розвитку громадянського суспільства є ключовими у їх дії і взагалі у їх реалізації. Досягнення загальної мети правового регулювання буде

⁵ Савенко М. Д. Принципи Конституції. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/7102/Savenko_Pryntsypy_konstytutsii.pdf

неможливим без підтримки і схвалення її переважною більшістю громадян України⁶.

Саме поняття конституційних принципів не знайшло свого закріплення на рівні законодавства України, що створило умови для широкого дослідження цього поняття у науковій сфері і дозволило сформулювати нестандартні визначення цього поняття, які дозволяють зазирнути в суть конституційних принципів.

Д. А. Ковачов розглядає конституційний принцип як об'єктивно існуючу політичну або кібернетичну закономірність, а також закономірність самої правової матерії, яка знайшла вираження в деякій системі конституційних інститутів, що направлена на забезпечення вільної дії цієї закономірності⁷.

Зазначене визначення поняття конституційних принципів дозволяє зробити висновок, що значення принципів важко переоцінити для конституційно-правового регулювання, оскільки конституційними принципами визначається якісна характеристика цього регулювання.

М. В. Савчин писав, що конституційні принципи розглядають як забезпечувані засобами правового захисту згідно із конституцією універсалії, що визначають стандарти та вимоги до законодавства, публічної адміністрації та правосуддя. Про універсалії як морально-політичні засоби легітимації права писав І. Кант у своїх працях і розглядав їх як основу досягнення загального миру та формування на гуманістичних засадах світового порядку⁸.

Йдеться про те, що основною характерною рисою конституційних принципів є їхній універсальний характер, що полягає у тісній ситуації, коли конституційні принципи застосовуються до різних рівнів організації суспільних відносин. Конституційні принципи будуть актуальними і у процесі державо-

⁶ Ткаченко Ю. В. Роль конституційних принципів в процесі формування громадянського суспільства в Україні. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2017_4_43.pdf

⁷ Ковачев Д. А. Конституционный принцип: понятие, реальность и фиктивность. Очерки конституционного права иностранных государств. М., 1999. С. 29.

⁸ Савчин М. В. Основоположні цінності і принципи конституційного порядку. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/20370/1/4_%D0%BE%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%BD%D1%96%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%96%20%D1%86%D1%96%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96.pdf

будівництва і при формуванні певної галузі права, для якої вони також будуть мати системоутворюючий характер чи для окремих конкретних суспільних правовідносин, навіть тих, які лежать за межами регулювання конкретними положеннями законодавства.

Принципи конституційного права визначають, матеріалізують у правовому вимірі ті основні ідеї формування та функціонування права, які є пануючими у суспільстві. Принципи конституційного права дозволяють надати форму цінностям, які сповідує суспільство.

Науковці зазначають, що принципи конституційного ладу мають важливе значення для конституційного права в цілому, відіграють визначальну роль при систематизації конституційно-правового закріплення ідей, положень про устрій суспільства і держави конкретної держави. Конституційний лад за своїм змістом полягає у системі конституційних принципів, норм і суспільних відносин, що складаються на їх основі⁹.

Принципи конституційного ладу складають основні ідеї, що визначають конституційний лад конкретної держави і отримали пряме і непряме закріплення в конституції. Це формальні його характеристики. Перелік та зміст таких принципів залежать від сфери суспільних відносин, в якій вони складаються, і моделі організації влади¹⁰.

На нашу думку, універсальний характер конституційних принципів та сфери їх застосування у контексті конституційно-правового регулювання дозволяють вказати на те, що ці принципи також є багатосторонніми і можуть виражати різні цінності суспільства у різних сферах суспільного життя. Водночас, є ті принципи, які не змінюють свого значення і сутності незалежно від сфери їх використання.

М. В. Савчин зазначає, що до основних рис принципів права належать:

1) надпозитивний характер;

⁹ Кравцова З. С. Моделі конституційного закріплення принципів конституційного ладу. URL: http://lcslaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/2-7-2014/item/download/93_84dcae5389fdbf19939d9c126f8825f3

¹⁰ Богданова, Н. А. Система науки конституционного права : Дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02. «Конституционное право; муниципальное право». М., 2001. С. 45.

- 2) конституція як «відкрита» нормативна система визначається їх абстрактність;
- 3) принципи відображають суспільний консенсус щодо соціальних і духовних благ, які гарантуються конституційним захистом;
- 4) кореляція між цінностями, що залежить від структури суспільства і його архетипу;
- 5) принципи виступають методологічною основою для забезпечення балансу інтересів у багатуокладному суспільстві;
- 6) принципи є формалізованим вираженням конституційних цінностей як правові універсалії¹¹.

Із цього переліку рис конституційно-правових принципів можна зробити висновок про те, що конституційні принципи – це ідейні і цінності концепції, які відображають закономірності розвитку суспільства на конкретному етапі його розвитку і формуються суспільством для врегулювання організації та функціонування державної влади, визначення основи правопорядку та характеру відносин між членами суспільства та державою.

М. В. Савчин вказує на те, що конституційні принцип відображають цінності суспільства. Згідно із таким розумінням існує кореляція конституційних цінностей (корелятивний дуалізм цінностей), а саме:

- 1) свобода (лібералізм) – солідарність;
 - 2) рівність – справедливість;
 - 3) гідність людини – права і основоположні свободи – баланс інтересів.
- Зокрема, ця дуальність також підтверджується тим, що у німецькій конституційній доктрині права людини розглядаються у двох іпостасях – як правила (Regeln) та норми (Prinzipen). У розрізі правил (Regeln) права людини передбачають певні фундаментальні положення, які володіють верховенством стосовно актів законодавства та визначають зміст судової практики. Як

¹¹ Савчин М. В. Основоположні цінності і принципи конституційного порядку. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/20370/1/4_%D0%BE%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%BD%D1%96%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%96%20%D1%86%D1%96%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96.pdf

принципи (Prinzipen) права людини визначають сутнісний зміст (Wesensgehalt) здійснення державою обов'язку захисту, яке часто має стосунок до вирішення колізій між правами людини та іншими принципами права, що має значення для функціонування конституційного суду¹².

Отже, конституційні принципи – це форма матеріалізації конституційних цінностей, які стосуються організації та діяльності державної влади, формування правопорядку, визначення характеру відносин між громадянами та між державою і громадянами.

1.2. Система конституційних принципів

Конституційні принципи у своїй сукупності відповідають ознаці системності, які передбачає те, що всі принципи перебувають у зв'язках між собою, а також мають спільну мету та завдання існування.

Н. О. Богданова писала, що до визначальних факторів, що впливають на закріплення принципів конституційного ладу відносить:

по-перше, обрану в конкретній державі концепції конституції. В залежності від того, наскільки широка або вузька сфера конституційного регулювання, більше чи менше число принципів конституційного ладу знаходить своє правове оформлення. Сприйняття конституції, не тільки як правового акту, але і як найважливішого політичного і ідеологічного документа, істотно розширює перелік таких принципів;

по-друге, зміст аналізованих принципів залежить від типу соціальної системи, яка знаходить в них своє правове переломлення, форми і характеристик держави, форми правління, державного устрою. Крім того, це зумовлюється історією і правовими традиціями конкретної держави;

¹² Савчин М. В. Основоположні цінності і принципи конституційного порядку. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/20370/1/4_%D0%BE%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%BD%D1%96%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%96%20%D1%86%D1%96%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96.pdf

по-третє, структура конституції виступає фактором, що впливає на нормативну форму принципу конституційного ладу (пряме чи непряме закріплення, принцип-ідея, принцип-мету, принцип-правило) і місце його розташування серед конституційних норм (преамбула, загальні положення, спеціальний розділ, по тексту глав)¹³.

Конституційні принципи – це ціла система, яка впливає на функціонування всіх сфер суспільного життя. Для того, щоб зрозуміти її сутність та зміст необхідним є визначення особливостей принципів конституційного права, що вбачається доцільним зробити за допомогою їх класифікації.

Існують різні підходи до класифікації принципів конституційного права, які здійснюються із використанням диференційованих критеріїв.

Зокрема, на нашу думку, принципи конституційного права можна класифікувати на ті, які прямо закріплені у положеннях Конституції України та ті, які опосередковано впливають із положень Конституції України чи інших нормативно-правових актів.

Науковці також звертають увагу на можливість класифікації принципів конституційного права відповідно на два рівні. Перший рівень класифікації включає ті групи принципів конституційного права, які можна вважати основними для формування окремих векторів правової політики держави. Другий рівень принципів конституційного права включає конституційні принципи, які фактично відносяться до зазначених груп принципів конституційного права.

З. С. Кравцова вважає, до вищого рівня класифікації – типології принципів конституційного ладу належать наступні групи принципів:

- принципи, що визначають джерело влади та її приналежність;
- принципи, що закріплюють місце людини в суспільстві і державі, її участь у здійсненні влади;

¹³ Богданова Н. А. Система науки конституционного права : Дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02. «Конституционное право; муниципальное право». М., 2001. С. 54.

- принципи, які складаються в сфері співвідношення влади і права;
- принципи, які відображають вплив на владу, тип економічних і соціальних відносин;
- принципи, які встановлюють модель організації влади¹⁴.

До нижчого рівня класифікації – типології принципів конституційного ладу З.С. Кравцова відносить такі:

- суверенність;
- демократизм - існування необмеженої влади народу і місцевого самоврядування;
- гуманізм – закріплення і гарантування конституцією такого порядку, який має за основу всеосяжну і всебічну повагу до кожної окремої особи, забезпечення прав і свобод особи, їх гарантування. Зараз не існує в більшості держав людина для держави, а навпаки. Людина - найвища цінність, це не юридична категорія а моральна, яка знаходячись в тексті конституції стає правовою категорією тобто обов'язковим правилом¹⁵.
- реальність (дійсність) – наявність ладу як де-юре, так і де-факто;
- системність – послідовність, логічність, всебічність і повнота закріплення в конституції основних інститутів суспільства і держави¹⁶;
- наступність – акумулювання позитивного досвіду державотворення;
- програмність – визначення в Конституції напрямків подальшого розвитку держави, її перспектив;
- гарантованість¹⁷.

Фактично зазначена класифікація конституційних принципів впливає із структури Конституції України. У Розділі I Конституції України, який має назву «Загальні засади» визначено основні питання, які стосуються влади в

¹⁴ Кравцова З. С. Моделі конституційного закріплення принципів конституційного ладу. URL: http://lcslaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/2-7-2014/item/download/93_84dcae5389fdbf19939d9c126f8825f3

¹⁵ Прієшкіна, О.В. Конституційний лад України: актуальні питання становлення, інституціоналізації та розвитку: Моногр. О.: Фенікс, 2008. С. 56.

¹⁶ Конституційне право України: Підруч. для юрид. вузів. За ред. проф. В. Ф. Погорілка. -2-ге вид., доп. і переопр. К.: Наукова думка. 2000. С. 78.

¹⁷ Кравцова З. С. Моделі конституційного закріплення принципів конституційного ладу. URL: http://lcslaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/2-7-2014/item/download/93_84dcae5389fdbf19939d9c126f8825f3

Україні, її походження. Конституційним принципом, який закріплений у статті 2 Основного Закону, є принцип суверенітету. У статті 8 Конституції України закріплено принцип верховенства права, а у статті 6 – принцип поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову гілки. Ці принципи є загальними, всеохоплюючими, які визначають загальну форму побудови держави Україна, це її «правовий скелет».

У Розділі II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» встановлено основні особливості відносин вісі «людина – держава» та «людина – людина». У статті 21 Конституції України встановлено принцип рівності, а також принцип непорушності та невідчужуваності прав людини тощо.

У Розділі III «Вибори. Референдум» Конституції України деталізовано принцип народовладдя та визначено основні форми народовладдя.

У Розділах IV «Верховна Рада України», V «Президент України», VI «Кабінет Міністрів України», VIII «Правосуддя» Конституції України визначено основні принципи формування та діяльності органів державної влади, а також характер відносин між різними гілками влади.

У Розділі IX Конституції України «Територіальний устрій України» визначено принципи адміністративно-територіального поділу України.

У Розділі XI Конституції України «Місьцеве самоврядування» встановлено принципи реалізації права на місцеве самоврядування в Україні.

У Розділі XII «Конституційний Суд України» визначено принципи функціонування єдиного органу конституційної юстиції України.

Також у самій Конституції України сформовано принципи, які стосуються забезпечення стабільності Конституції України, зокрема, це особливий порядок внесення змін до Конституції України.

Існує також і інший підхід до класифікації конституційних принципів, який стосується виділення загальних та спеціальних конституційних принципів.

М. В. Савенко зазначає, що у загальних принципах втілюються засадничі, фундаментальні ідеї, їх призначення і соціальна роль. До цих принципів належать, зокрема, такі: народного та державного суверенітету, здійснення

державної влади, не відчужуваності і непорушності прав, свобод людини і громадянина тощо.

Спеціальні принципи мають вузьку сферу дії та обмежуються конкретними конституційно-правовими відносинами. Вони мають чітко окреслену юридичну природу і знаходять конкретне застосування в безпосередній діяльності держави та її органів. Наприклад, до таких принципів належать наступні: функціонування органів державної влади, виборності органів місцевого самоврядування тощо¹⁸.

Загальні конституційні принципи є універсальними в плані їхнього застосування до суспільних відносин – натомість спеціальні спрямовані на врегулювання окремо визначених сфер суспільних відносин.

До загальних конституційних принципів прийнято відносити такі:

Принцип публічності конституційного права України, що передбачає передусім регулювання суспільних відносин, пов'язаних зі здійсненням публічної влади народом України та Українською державою.

Принцип пріоритетності визначає першочерговий характер предмета, джерел і суб'єктів конституційного права України.

Принцип універсальності конституційного права має на меті регулювання широкого кола найважливіших суспільних відносин політичного, економічного, соціального та культурного (духовного) характеру.

Активна дієвість як принцип конституційного права України характеризується динамічним характером конституційно-правових відносин, що зокрема проявляється у реалізації влади в суспільстві та державі.

Принцип науковості конституційного права України полягає в належному теоретичному обґрунтуванні всіх конституційно-правових явищ, наявності розвиненої конституційно-правової науки, яка вчасно й ефективно забезпечує потреби конституційної практики.

Принцип наступності конституційного права України виявляється в історизмі цієї галузі права, в її еволюційному становленні та розвитку.

Системність конституційного права України означає, що складові елементи конституційного права є найбільш цілісною й комплексною правовою системою з-поміж усіх інших.

Програмний принцип конституційного права України виражає перспективи розвитку суспільних відносин, що регулюються цією галуззю права¹⁹.

Виходячи з системи основних інститутів національного конституційного права, слід розрізняти такі спеціальні конституційні принципи:

- принципи основ конституційного ладу України;
- принципи конституційно-правового статусу людини, зокрема принцип громадянства;
- принципи форм безпосередньої демократії;
- принципи організації та діяльності органів державної влади;
- принципи місцевого самоврядування;
- принципи конституційної юстиції;
- принципи основ національної безпеки й оборони України тощо²⁰.

Узагальнюючи зазначене варто вказати, що система конституційних принципів відіграє важливу роль у механізмі конституційно-правового регулювання.

1.3. Конституційний Суд України як єдиний орган конституційної юстиції в Україні

У США існує правило: «Конституція – це те, що про неї каже Верховний Суд». Це правило стосується встановлення значень тлумачень Конституції

¹⁹ Совгіря О. В., Шукліна Н. Г. Конституційне право України. Повний курс: наич. посіб. 2-ге вид., перероб. і допов. К. : Юрінком Інтер, 2012. С. 85.

²⁰ Конституційне право України: Підручник. за ред. Ю. М. Тодики, В. С. Журавського. К.: Вид. дім «Ін Юре», 2002. С. 79.

США, яке здійснюється офіційним органом конституційної юстиції – Верховним Судом США. Також прийнято вважати, щоб без тлумачення судів правові норми мертві і лише «оживають» тоді, коли їх тлумачить суд. Справді, тлумачення правових норм є важливою функцією судової влади. Тлумачення норм права є важливим процесом втілення їх в життя. Законодавець не завжди однозначно формулює норми, а також приймає ті норми, які не мають розширювального тлумачення. У зв'язку із цим, суди здійснюють важливу функцію щодо забезпечення розкриття змісту, визначення сутності закону.

Норми ж Конституції України є специфічними нормами, оскільки в них, на нашу думку, закладено не просто правове регулювання тих чи інших суспільних відносин, але й також встановлено програми-цілі для суспільства і держави, які не мають виконуватися кожного разу, коли у державі і суспільстві мають місце правовідносини.

Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юстиції. Відповідно до статті першої Закону України «Про Конституційний Суд України» зазначено, що Конституційний Суд є органом конституційної юрисдикції, який забезпечує верховенство Конституції України, вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених Конституцією України випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до Конституції України.

Із цього визначення статуту Конституційного Суду України можна зробити висновок про те, що цей орган забезпечує верховенство Конституції України, тобто відповідність законодавства положенням Основного Закону, а також превалювання його норм над нормами інших законодавчих актів. Також Конституційний Суд України здійснює перевірку законодавства України на відповідність Конституції України, як наслідок, Конституційний Суд України може визначити окремі норми чи нормативно-правовий акт неконституційним, що матиме наслідком втратою законної сили окремої норми чи нормативно-правового акту в цілому.

Науковці зазначають, що конституційна юстиція є певним механізмом захисту прав і свобод, який має на меті забезпечення справедливості суспільних відносин, що складаються між громадянами та державою. Наприклад, цей механізм реалізується у процесі перевірки законів та інших нормативно-правових актів на предмет їх конституційності²¹.

Орган конституційної юстиції в ідеальному суспільстві і повинен відігравати роль сторожа Конституції України, ставати на захисті конституційного ладу та права і свобод людини і громадянина. У просякнутому корупцією та лобізмом суспільстві та державі цей орган може стати важливим інструментом в руках окремих груп для блокування реформування держави, узаконення влади узурпаторів тощо. Фактично, така склалася ситуація і в Україні, де на кожне важливе позитивне рішення Конституційного Суду України, яким утверджуються конституційні цінності, розвивається демократія, існує рішення, яке перекреслює всі зусилля у будь-якій сфері. Проблемою такої ситуації якраз є те, що Конституційний Суд України має монопольне право тлумачити норми Конституції України і інколи це тлумачення може підлаштовуватись під конкретне рішення.

Все ж основним завданням Конституційного Суду України як єдиного органу конституційної юстиції є забезпечення охорони та захисту Конституції України. При цьому йдеться, не про пряме порушення норм Конституції України пересічними громадянами, для яких відповідальність за порушення норм Конституції України передбачена у цивільному, адміністративному та кримінальному законодавствах. Йдеться, перш за все, про охорону Конституції України від посягань з боку окремих державних органів чи їх посадових осіб, які використовую свої повноваження з метою узурпації влади. Повноваження Конституційного Суду України якраз лежать в площині класичного розуміння поділу влади на гілки і у цій схемі Конституційний Суд України відіграє важливу роль для стримування та створення протизваги законодавчій та виконавчій гілкам влади.

²¹ Кампо В. М. Конституційна юстиція в Україні: проблеми і перспектива . Юридична наука. 2011. № 1. С. 44.

Науковці вказують на те, що визначення поняття правової охорони конституції може також бути розглянуто в широкому сенсі. Так, у відповідності до зазначеного поняття правова охорона конституції розуміється як розвиток відповідних гарантій, а також створення сприятливих умов для вдосконалення державно-правових способів та методів забезпечення дії конституційно-правових норм, які покликані гарантувати верховенство конституції у відповідній правовій системі²².

Фактично, Конституційний Суд України у своїй роботі повинен займатися втіленням в життя положень Конституції України у різних сферах суспільного життя, для забезпечення її практичного втілення, а не абстрактного існування. Норми Конституції України, як ми вже зазначали, на нашу думку, є нормами-програмами чи нормами цілями, що також стосується і конституційних принципів, тому завданням Конституційного Суду України забезпечення їх матеріалізації.

Охорона Конституції України також здійснюється шляхом забезпечення однозначного тлумачення її норм за допомогою офіційного тлумачення цих норм Конституційним Судом України.

У статті 7 Закону України «Про Конституційний Суд України» зазначено, що Конституційний Суд України здійснює офіційне тлумачення Конституції України.

Конституційний Суд України може здійснювати тлумачення Конституції України за наслідками звернення до нього із конституційним поданням, конституційним зверненням, конституційною скаргою щодо низки визначених законодавством питань для кожного із суб'єктів. Наприклад, у конституційному поданні щодо офіційного тлумачення Конституції України чітко мають бути вказані конкретні положення Конституції України, які, на думку суб'єкта подання, потребують офіційного тлумачення та обґрунтування підстав, які зумовлюють потребу в такому тлумаченні.

²² Кампо В. М. Конституційна юстиція в Україні: проблеми і перспектива . Юридична наука. 2011. № 1. С. 46.

Науковці зазначають, що тлумачення основного закону відіграє важливу роль, оскільки його норми завжди є умовними, тобто та сама норма за різних соціально-політичних і правових умов може мати інше смислове навантаження і не узгоджуватися з іншими положеннями конституції²³.

Для прикладу, загальні конституційні принципи мають різне змістове навантаження у різних галузях права. Загальний зміст їхній є універсальним, але все ж певної деталізації принципу законності набуде у адміністративному, цивільному, господарському та кримінальному процесах. І ця деталізація дозволить відрізнити принцип законності у кримінальному процесі, від принципу законності у цивільному процесі. Водночас, деякі принципи конституційного права є відкритими і мають розширювальне тлумачення, що дозволяє їм охопити більшу кількість суспільних відносин. Загалом Конституційний Суд України має здійснювати тлумачення норм Конституції України, розширюючи їх зміст, для забезпечення стабільності Основного Закону та забезпечення стабільності конституційного правопорядку.

Дослідники конституційного права зазначають, що відсутність розширеного творчого тлумачення основного закону зумовлює наявність загрози залишити його лише як програмний документ, що складається виключно з позитивних норм і в якому не враховується конституційний дух та неписані конституційні норми та цінності²⁴.

Йдеться про те, що норми Конституції України є нормами-цілями і незважаючи на це також можуть використовуватися у конкретних суспільних відносинах. Тобто вони можуть застосовуватися в загальному до суспільних відносин і трансформуватися для їх потреби для конкретних відносин. Така універсальність норм Основного Закону також має забезпечуватися через тлумачення норм Конституції України органом конституційної юстиції.

²³ Єзеров А.А. Тлумачення конституції України: способи, межі, зміст. Часопис Київського університету права. 2011. №3. С. 95-99.

²⁴ Шевчук С. В. Способи тлумачення Конституції: порівняльний досвід. Конституція і конституціоналізм в Україні: вибіркові проблеми : зб. наук. праць членів Товариства конституційного права з нагоди десятої річниці Конституції України, Конституційного Суду України та самого Товариства; відп. ред. П. Ф. Мартиненко, В. М. Кампо. К. : Купрія-нова, 2007. С. 34.

Вчені розрізняють два основних види тлумачення основного закону: просте та розширювальне.

Просте тлумачення означає тлумачення, що за своїми властивостями та характеристиками тотожне тлумаченню, яке здійснюється щодо законів та інших нормативно-правових актів.

Розширювальне тлумачення здійснюється із виходом за рамки положень тексту конституції і в процесі здійснення цього тлумачення уповноважені суб'єкти використовують засади та норми, які не закріплені у тексті основного закону, але які відображають незмінні і фундаментальні цінності суспільства та його політичної системи і органічно пов'язані з цим текстом²⁵.

Просте тлумачення не дозволяє суб'єкту тлумачення виходити за рамки тексту самої норми і не дозволяє розширювати її зміст, тоді як розширювальне тлумачення використовується для глибшого пізнання духу закону, встановлення змісту норми, які у контексті Конституції України завжди мають зміст, який ширший за їхнє буквальне розуміння, оскільки таким чином при використанні лаконічних словосполучень автори Конституції України мали намір охопити якнайбільшу сферу суспільних відносин. Створити універсальні «юридичні заповіді» правового регулювання. Конституційний Суд України ж розкриває їхнє значення, розшифровує послання авторів Конституції України.

Існують також й інші підходи до класифікації тлумачень Основного Закону. Конституціоналісти пропонують розділяти офіційне тлумачення Конституції України на нормативне та казуальне.

Нормативне тлумачення – тлумачення, що направлене на роз'яснення дійсного змісту нормативно-правової норми, тобто загальнообов'язкової і неодноразово застосовуваної норми.

Натомість казуальне тлумачення положень Основного Закону є іншим видом офіційного тлумачення, однак стосується лише кожного окремого

²⁵Молибога М. П. Теоретичні постулати тлумачення Конституції і законів України. Вісник Академії управління МВС. 2010. № 3(15). С. 31.

випадку застосування положень конституції до суспільних відносин, які виникли.

Окремі науковці називають казуальне тлумачення «побічним тлумаченням», оскільки воно проводиться як другорядний процес поряд з першочерговим або основним, що зумовлений реалізацією конституційним судом інших своїх повноважень²⁶.

Також у науці конституційного права визначаються існування спеціальних методів тлумачення Основного Закону України. Зокрема, йдеться про такі його методи: граматичне тлумачення; телеологічне тлумачення; історичне тлумачення; логічне тлумачення; системне тлумачення.

Історичний спосіб тлумачення в теорії права пов'язаний із необхідністю і має за мету виявляти конкретно-історичні умови, що зумовили прийняття нормативно-правового акта або умови його існування²⁷.

Системний спосіб тлумачення полягає в тому, що суди повинні тлумачити кожен конституційну норму у нерозривному, системному, логічному зв'язку з іншими нормами конституції, оскільки всі вони тісно взаємопов'язані і виключно в системній єдності забезпечують реалізацію основного закону²⁸.

Кожен із зазначених способів тлумачення Конституції України має свої особливості та специфіку.

1.4. Методи тлумачення конституційних принципів Конституційним Судом України

Процес тлумачення Конституції України не є хаотичним та фрагментарним процесом визначення змісту конституційних норм чи конституційних принципів через суб'єктивне враження та ставлення щодо тих чи інших положень Основного Закону. Одним із методів офіційного

²⁶ Остапович І. Ю. Специализированный конституционный контроль и надзор.: URL: http://www.ruzh.org/rlj/2008/2008_3/DJVU/1388.pdf

²⁷ Сырых В.М. Теория государства и права: Учебник. 2-е изд. М.: 2007. С. 97.

²⁸ Тодика Ю. М. Способи тлумачення Конституції і законів України Конституційним Судом. Вісник Академії правових наук України. Х. : Право, 2001. № 2(25). С. 51.

тлумачення Конституції України є метод граматичного тлумачення або, як його ще називають мовного чи текстуального тлумачення. В основі цього методу лежить тлумачення норм та принципів Конституції України у їхньому буквальному значенні, яке впливає із розуміння тексту норми.

Філологічне тлумачення – це різновид інтерпретаційної практики, спрямоване на встановлення смислових значень за допомогою мовних засобів і їх текстових зв'язків, яке надає можливість об'єктивно розкрити і зрозуміти конкретний зміст нормативних приписів з вираженою в них волею законодавця. Філологічне тлумачення може бути спрямоване не тільки на зовнішню, а й внутрішню форму вираження слова – на виникнення понять, що у більшості випадків дає змогу з'ясувати зміст того чи іншого законодавчого припису, адже яскраво ілюструє еволюцію правових ідей і цінностей, які визначають правове регулювання. Відповідно, таке тлумачення дає змогу за допомогою мовознавства дослідити історію походження терміна, його розвиток та практичне застосування з позиції співвідношення з іншими термінами, які можуть вживатись як синоніми²⁹.

Для граматичного тлумачення норм Конституції України суддя Конституційного Суду України повинен володіти істотними навичками у сфері української мови, оскільки лише у такому випадку зазначений метод буде ефективний при визначенні змісту правової норми чи принципу Конституції України. Також важливим є забезпечення цього методу дослідження необхідними джерелами тлумачення, в першу чергу, тлумачними словниками української мови тощо. Мовне тлумачення Основного Закону зазвичай є найпростішим із методів тлумачення, оскільки дозволяє на елементарному рівні здійснити гносеологічне пізнання норм та принципів Конституції. Такий метод дослідження Конституції України є притаманним також неофіційному здійсненню тлумачення норм Основного Закону, оскільки пересічні громадяни.

²⁹ Богданевич Т. С. Офіційне тлумачення основного закону Конституційним судом України.: дис. доктора філософії .: 081 «Право». 2019, С. 66.

які не мають навичок та знань у правовій сфері будуть розуміти норми та принципи Конституції України саме з огляду на їхнє буквальне значення.

Для прикладу, конституційний принцип верховенства права можна розглядати в контексті визначення поняття «верховенства» у академічному тлумачному словнику української мови як «панівне становище, переважаючий вплив кого-, чого-небудь»³⁰. Фактично, розуміння принципу верховенства права можна звести до панування права в українському суспільстві та державі. Тобто, це виключне, монопольне, пріоритетне становище права по відношенню до інших правових інститутів, явищ, відносин тощо.

На думку М. С. Кельмана, О. Г. Мурашина та Н. М. Хоми, граматичний спосіб тлумачення полягає у з'ясуванні змісту нормативно-правової норми шляхом граматичного аналізу її словесного вираження на основі лексичних, морфологічних, синтаксичних норм мовознавства³¹.

Тобто здійснюється повний граматичний аналіз досліджуваної норми, включаючи із контекстом у якому вона використовується, що також має істотне значення для розуміння буквального значення норми чи правового принципу.

Також доцільно звернути увагу, що хоча на законодавчому рівні не визначено окремих рекомендацій щодо здійснення процесу тлумачення положень законодавства, але все ж у доктрині сформовані загальні правила та розуміння того як має відбуватися процес граматичного тлумачення норм та принципів Конституції України.

Пріоритетне значення у рамках правил застосування граматичного методу варто віднести тому, що норми Конституції України, зміст її принципів має бути виражений у мовний спосіб так, щоб ці принципи та норми були загальнодоступними для всіх, фактично йдеться про використання таких слів, словосполучень та словесних конструкцій, які є загальновживаними та

³⁰ Верховенство. Словник української мови Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/s/verkhovenstvo#:~:text=>.

³¹ Кельман М. С., Мурашин О. Г., Хома Н. М. Загальна теорія держави та права: підручник. 3-тє вид., стереотип. Львів: Новий Світ-2000, 2007. С. 206.

зрозуміли, що робить конституційні принципи зрозумілими для всіх адресатів норм та принципів Основного Закону. Не останнє місце для граматичного розуміння норм Конституції України відіграє практика та звичай вживання тих чи інших слів чи словосполучень, які в юридичному середовищі можуть мати дещо інше значення, ніж у загальноприйнятому розумінні цих слів. Для цього важливо також використовувати юридичні словники, які містять визначення тих чи інших термінів з точки зору юридичної науки.

Граматичний спосіб тлумачення Основного Закону також називають мовним способом. А. А. Єзеров зазначає, що мовний (граматичний, семантичний, філологічний) спосіб тлумачення заснований на застосуванні правил синтаксису, пунктуації, морфології. Цей спосіб полягає у виявленні значення слів, словосполучень, розділових знаків, сполучників у розрізі окремої статті нормативно-правового акта зокрема або цього нормативно-правового акта в цілому. Наприклад, відомий вираз «Стратити неможна помилувати» може слугувати яскравою цьому ілюстрацією: місце застосування розділового знака кардинально змінює посил речення: життя людини залежатиме від місця поставленої коми³².

Фактично при граматичному способі тлумачення норм та принципів Конституції України поняття змісту та форми ототожнюються. Якщо під змістом прийнято розуміти певне смислове наповнення, дух закону, то під формою прийнято розуміти саме його матеріальне вираження за допомогою знаків, букв, символів, якщо йдеться про текст закону. При граматичному тлумаченні закон розуміється через його форму, що є традиційним для теорії юридичного позитивізму, де буква закону має пріоритетне значення для врегулювання тих чи інших суспільних відносин.

Наприклад, у справі за конституційним поданням Вищої ради юстиції щодо офіційного тлумачення положення пункту першого частини першої статті 131 Конституції України стосовно внесення Вищою радою юстиції подань про

³² Єзеров А. А. Тлумачення Конституції України: способи, межі, зміст. URL: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2011_3/95.pdf

призначення суддів на посади (справа про призначення суддів) Конституційний Суд України зазначив, що граматичне тлумачення понять «призначення» та «обрання» дає змогу визначити їх відмінності.

Під словом «призначення» розуміється розпорядження на право заміщення якоїсь посади, надання офіційного права займати якусь посаду, виконувати визначені обов'язки. Слово «обрання» тлумачиться як відбирання з багатьох за якою-небудь ознакою, виділення голосуванням для виконання певних обов'язків (Словник української мови, Новий тлумачний словник української мови тощо)³³.

Варто зазначити, що граматичний метод є одним із центральних методів дослідження норм права, зокрема, конституційний норм у зарубіжних державах. В англomовній правовій сфері існує ціла течія, яка знайшла свої витоки від юридичного позитивізму, що має назву «текстуалізм», в основі якої лежить вчення про важливість буквального розуміння права.

Правознавці зазначають, що текстуалізм – це формалістична теорія, в якій тлумачення закону в основному базується на звичайному значенні юридичного тексту, де не враховуються нетекстові джерела, такі як намір закону при прийнятті, проблема, яку він мав на меті засіб правового захисту або важливі питання щодо справедливості чи справедливості закону³⁴.

Такий метод пізнання права також є важливим з огляду на те, що сам закон, норми і принципи конституції, мають відобразитися у правових нормах у зрозумілій формі, тобто такій формі, яку сприймуть більшість населення однозначно. Багатозначність положень закону і конституції – це ознака маніпулятивного чи декларативного наміру законодавця чи авторів основного закону, що дозволить використовувати закон на власний розсуд і змінювати його суть залежно від інтересів суб'єкта правозастосування. Тому з огляду на

³³ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Вищої ради юстиції щодо офіційного тлумачення положення пункту 1 частини першої статті 131 Конституції України стосовно внесення Вищою радою юстиції подань про призначення суддів на посади (справа про призначення суддів) від 16 жовтня 2001 року у справі № 1-8/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v014p710-01#Text>

³⁴ Keith E. Whittington, Constitutional Interpretation: Textual Meaning, Original Intent, and Judicial Review (2001). URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Special:BookSources/978-0-7006-1141-6>

формальну визначеність закону принципи конституційного права повинні мати зрозумілу форму, що спростить процес застосування цих норм.

Іншим методом тлумачення конституційних принципів та норм Основного Закону є телеологічний або цільовий метод. Науковці зазначають, що цей спосіб тлумачення конституційних норм має важливе значення для інтерпретації Конституції, оскільки вона містить багато цільових програм. Тлумачення Конституції неможливе без урахування закладеної в ній цільової програми. Моністична ідеологічна основа радянської юридичної науки не заперечувала телеологічну (цільову) спрямованість права, правових явищ, а тому відкидала і відповідний юридичний метод дослідження. Однак законодавець, ухвалюючи певні рішення і приймаючи відповідні нормативно-правові акти, ставить перед собою цілком конкретні цілі, зміст яких можна з'ясувати у тому числі в процесі тлумачення і доцільність яких не підлягають сумніву. Ця обставина істотно уточнює зміст поняття «телеологічне тлумачення»³⁵.

Фактично йдеться про те, що Конституція України має свою визначену мету, а також завдання, які стоять перед нею. Основні керівні начала та шляхи досягнення цієї мети відображенні у положеннях конституційних принципів, які є системоутворюючими. Саме при застосуванні телеологічного методу дослідження найкраще відображається значення та роль конституційних принципів, оскільки вони є програмами цілями для конституційного ладу, правопорядку тощо. Ці цілі неможливо досягнути в кінцевому випадку, оскільки процес їхнього досягнення розпочинається та закінчується у кожному множинному випадку суспільних відносин. Тому це безперервний процес реалізації конституційних принципів. Водночас, важливо розуміти те, що телеологічний метод тлумачення Конституції України передбачає з'ясування змісту кожної конкретної норми із співставленням її із загальною програмою,

³⁵ Тодика Ю. М. Способи тлумачення Конституції і законів України Конституційним Судом України. URL: http://dpspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/4565/1/Toduka_51.pdf

яка відображена у положеннях Конституції України і деталізована у конституційних принципах.

Телеологічний (цільовий) спосіб тлумачення застосовується Європейським судом з прав людини. Як зазначено у науковій літературі, за допомогою телеологічного тлумачення Суд виходить за межі тексту Конвенції для з'ясування її мети як одного цілого і потім уже, виходячи з цієї позиції, тлумачить окремі статті цього документа³⁶.

Із цього визначення випливає, що Конституційний Суд України при застосуванні телеологічного методу для встановлення мети та цілей Конституції України розглядає її як єдине ціле і вже тоді здійснює тлумачення окремої норми разом із співставленням її із Конституцією України як програмним документом.

Телеологічний метод часто використовується у рішеннях Конституційного Суду України. При цьому важливим питанням його застосування, яке також піднімають і самі судді Конституційного Суду України є можливість використання цього методу самотійно. Деякі ж науковці та судді вказують на те, що телеологічний метод дослідження може використовуватися лише разом із іншими методами дослідження.

Наприклад, у справі № 4-рп/99 про запити народних депутатів України від 19 травня 1999 року Конституційний Суд України наголошує на тому, що депутатське звернення як окремий інститут у Конституції України не закріплено. Однак аналіз статті 86 вказує на те, що вимоги народних депутатів України, заявлені на засіданні Верховної Ради України у формі запиту, можуть бути звернуті до керівників інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також до керівників підприємств, установ і організацій, розташованих на території України, незалежно від їх підпорядкування і форм власності. У свою чергу, частина друга статті 86 Конституції України зобов'язує керівників здійснити розгляд запиту і повідомлення народного обранця про результати такого розгляду, але це не передбачає задоволення

³⁶ Ricoeur P. The Task of Hermeneutics. Philosophy Today. 1973. Vol. 17, № 2/4. P. 112.

викладених у запиті вимог. Тобто керівник, що розглядає запит, не має задовольняти вимоги народного депутата України, якщо на його думку, вони не відповідають Конституції і законам України³⁷.

У цьому Конституційний Суд України тлумачив норми за допомогою їх зв'язку із встановленням конкретного змісту, мети існування окремих правових інститутів та відображення цього в Основному Законі України.

Логічний метод широко використовується у всіх наукових сферах, а також у правових галузях, зокрема, у наукових дослідженнях, при здійсненні процесу доказування тощо. Логічний метод знайшов своє відображення також у системі методів тлумачення конституційних принципів та норм Конституції. Сутністю логічного методу є використання науки логіки, предметом якої є встановлення законів мислення, способів пізнання та умови істинності знань і суджень.

Логічний спосіб тлумачення полягає у використанні законів і правил формальної та діалектичної логіки при пізнанні змісту правової норми на базі самої норми без звернення до інших способів тлумачення. Логічні закони, принципи та категорії застосовуються самостійно, разом із засобами лінгвістичного аналізу тексту закону. Цей спосіб характеризується широким використанням законів логіки, логічних прийомів³⁸.

Логічний метод також часто використовується у тлумаченнях Конституційного Суду України. Наприклад, у рішенні у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо офіційного тлумачення положення «на наступній черговій сесії Верховної Ради України», яке міститься у статті 155 Конституції України³⁹ Конституційний Суд України вказав, що системне та логічне тлумачення положення статті 155 Конституції України «на наступній черговій сесії Верховної Ради України» дає підстави для

³⁷ Рішення Конституційного Суду України у справі про запити народних депутатів України від 19 травня 1999 р. № 4-рп/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v004p710-99>

³⁸ Толстик В. А., Дворников Н. Л., Каргин К. В. Системное толкование норм права: науч. издание. Москва: ИД «Юриспруденция», 2010. С. 55.

³⁹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо офіційного тлумачення положення "на наступній черговій сесії Верховної Ради України", яке міститься у статті 155 Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-16#Text>

висновку, що його необхідно тлумачити у взаємозв'язку з частиною першою статті 158 Основного Закону України, за якою законопроект про внесення змін до Конституції України, що розглядався депутатами Верховної Ради України, і коли за наслідками такого розгляду закон не був зрештою прийнятий, то він може бути поданий до Верховної Ради України знову не раніше ніж через рік з дня прийняття рішення щодо цього законопроекту.

Конституційний Суд України виходить з того, що за статтею 155 Основного Закону України прийняття законопроекту про внесення змін до Конституції України як закону пов'язане з голосуванням за нього на наступній черговій сесії Верховної Ради України не менш як двома третинами від її конституційного складу; у разі, якщо такий законопроект розглядався на черговій сесії Верховної Ради України, але закон не був прийнятий Верховною Радою України згідно з частиною другою статті 84 Основного Закону України на її пленарному засіданні шляхом голосування, застосовується положення частини першої статті 158 Конституції України щодо повторного розгляду Верховною Радою України законопроекту про внесення змін до Конституції України не раніше ніж через рік з дня прийняття рішення щодо цього законопроекту.

Отже, якщо законопроект про внесення змін до Конституції України був попередньо схвалений більшістю від конституційного складу Верховної Ради України, але не розглядався Верховною Радою України на її черговій сесії, то на нього не поширюється вказане положення частини першої статті 158 Основного Закону України.

Історичний метод було використано у тлумаченні положень Конституції України і принципу народовладдя у справі за конституційним поданням 62 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів» від 20 червня 2019 року.

Конституційний Суд у цій справі зазначив, що Верховна Рада України, обрана на позачергових виборах 26 жовтня 2014 року, протягом строку своїх повноважень не відновила у Регламенті правового регулювання питання припинення діяльності коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, з яким пов'язується початок перебігу місячного терміну формування нової коаліції депутатських фракцій і конституційне право Президента України достроково припинити повноваження Верховної Ради України, якщо така коаліція депутатських фракцій не сформована. Внаслідок цього виник конституційний конфлікт між Президентом України та Верховною Радою України щодо підстав дострокового припинення повноважень Верховної Ради України, який не має правового вирішення, оскільки Основний Закон України не визначає порядку припинення діяльності коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, а Регламент, всупереч вимогам статті 83 Конституції України, не передбачає порядку припинення діяльності коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України.

Водночас носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ; народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування (частина друга статті 5 Конституції України). Це основоположне положення знаходить своє продовження у приписі статті 69 Конституції України про те, що вибори є способом реалізації народного волевиявлення.

Таким чином, розв'язання конституційного конфлікту народом шляхом проведення позачергових виборів до Верховної Ради України відповідає вимогам частини другої статті 5 Конституції України⁴⁰.

Фактичною причиною такого рішення Конституційного Суду України була ситуація, яка виникла в державі, а саме конфлікт між Президентом України та Верховною Радою України. Для вирішення цієї проблеми було

⁴⁰ Рішення у справі за конституційним поданням 62 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів» від 20 червня 2019 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-19#Text>

застосовано історичний метод тлумачення принципу народовладдя для його застосування у контексті вирішення проблеми, яка виникла у конституційно-правовому регулюванні.

Іншим, не менш важливим методом тлумачення Конституції України та конституційних принципів, є системний метод. Цей метод дозволяє визначати зміст певної конституційної норми чи принципу через їхній системний аналіз – тобто через зв'язок із іншими положеннями принципами Конституції України.

Системний метод є важливим з огляду на те, що кожна конституційна норма розглядається не у правовому «вакуумі», але у зв'язку із іншими конституційними нормами та принципами. Це дозволяє уникнути ситуації, коли одна норма чи принцип випадає із всієї системи Конституції України через виникнення певних протиріч чи колізій. Також варто додати те, що колізії законодавства можуть вирішуватися якраз через встановлення зв'язку колізійних норм із всією системою конституційних норм та принципів.

На думку М. В. Котенка, особливостями застосування системного способу тлумачення правових норм в практиці правоінтерпретаційної діяльності Конституційного Суду України є наступні:

а) всі акти офіційного тлумачення, прийняті Конституційним Судом України, в яких застосовано системний спосіб тлумачення правових норм, можливо поділити на: ті, що у своїй назві зазначають факт застосування системного способу тлумачення, який становить основу для здійснення офіційного тлумачення, та ті, що у своїй назві не зазначають факт застосування системного способу тлумачення, проте у змісті самого рішення цей спосіб визнано як основний або один зі способів тлумачення, котрий був застосований;

б) системний спосіб тлумачення правових норм у правоінтерпретаційній діяльності Конституційного Суду України має найбільш поширений характер порівняно з іншими способами тлумачення правових норм, що викликано самим фактом системності права і законодавства як такого, що потребує

застосування системного способу тлумачення правових норм в процесі їх тлумачення;

в) слід звернути увагу на певну термінологічну невизначеність, яка присутня в актах офіційного тлумачення Конституції та законів України, що здійснюється Конституційним Судом України. Зокрема, у змісті рішень Конституційного Суду України вживаються такі поняття, як системний аналіз, системний спосіб тлумачення, офіційне тлумачення положень у їх системному зв'язку;

г) узагальнюючи практику правоінтерпретаційної діяльності Конституційного Суду України, де застосовано системний спосіб тлумачення правових норм, встановлено, що в роботі Конституційного Суду України враховуються наступні види зв'язків між нормами права: зв'язки між нормами права одного інституту (субінституту) права, що стосуються регулювання суспільних відносин одного виду; зв'язки між нормами права однієї галузі (підгалузі) права, які регламентують суспільні відносини певної сфери; зв'язки між нормами права різних інститутів (субінститутів), галузей (підгалузей) права, які регулюють різноманітні суспільні відносини; зв'язки між нормами права, які закріплені в одному нормативно-правовому акті або в нормативно-правових актах однакової юридичної сили; зв'язки між нормами міжнародного та національного права; зв'язки між матеріальними нормами права, якими встановлюються права та обов'язки суб'єкта права; зв'язки між процесуальними та матеріальними нормами права; зв'язки норми права з нормою, що змінює або доповнює її; зв'язки норми права з нормою-принципом; зв'язки норми права з декларативною-нормою; зв'язки норми права з дефінітивною нормою; зв'язки норм права, одна з яких має колізійний характер; зв'язки норми права з нормою, до якої відсилає норма права, що тлумачиться, коли усі елементи норми не містяться в одній статті нормативно-правового акта і для їх з'ясування законодавець надає посилання на інші статті цього ж нормативного акта; зв'язки норми права з нормою, яка конкретизує

норму права, що тлумачиться, яка розміщена у положеннях інших нормативних актів⁴¹.

Варто погодитися із зауваженнями науковця, як стосуються визначення особливостей застосування системного методу аналізу Конституції України. Справді, системний метод – це метод тлумачення без якого не може обійтися будь-який процес тлумачення норм та принципів Конституції України, оскільки законодавство в цілому, які правова система характеризується ознакою системності, а тому доцільно розглядати та тлумачити кожен конституційну норму та припис у її зв'язку із іншими елементами системи конституційних норм та принципів.

Для прикладу системний метод використаний у рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Національного банку України щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 58 Конституції України (справа про зворотну дію в часі законів та інших нормативно-правових актів від 9 лютого 1999 року у справі № 1-7/99⁴².

Отже, методи тлумачення Конституції України є важливими інструментами у правовому арсеналі Конституційного Суду України, які дозволяють правильно здійснити процес дослідження конституційних принципів.

Висновки до Розділу I

Підсумовуючи цей Розділ, варто зазначити, що конституційні принципи – це ті відправні начала, які є підвалинами для формування конституційного ладу в державі, організації та функціонування державних органів, органів місцевого

⁴¹ Котенко М. В. Роль системного тлумачення в правоінтерпретаційній діяльності Конституційного Суду України.

URL: http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILEA=&2_S21STR=Chkup_2015_2_16

⁴² Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Національного банку України щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 58 Конституції України (справа про зворотну дію в часі законів та інших нормативно-правових актів від 9 лютого 1999 року у справі № 1-7/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-99#Text>

самоврядування, визначення місця людини у відносинах із державою, а також закріплення невід'ємних прав людини.

Водночас, конституційні принципи – це матеріальне вираження конституційних цінностей, які сповідує народ.

Конституційні принципи становлять систему, оскільки вони пов'язані між собою і мають єдину мету. У цій системі конституційні принципи класифікувати можна на групи принципів, які діють в окремих галузях суспільного життя та принципи, які входять у зазначені групи. Також конституційні принципи можна класифікувати на загальні та спеціальні.

Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юстиції в Україні, який має право здійснювати офіційне тлумачення положень Основного Закону, в тому числі і конституційних принципів.

Конституційний Суд України здійснює офіційне тлумачення конституційних принципів за допомогою: телеологічного методу, граматичного, історичного, логічного та системного методів. При цьому, ми вважаємо, що доцільно здійснювати комплексне застосування методів тлумачення конституційних принципів, що дозволяє всебічно та повно встановити їхній зміст та суть.

РОЗДІЛ 2

СУТНІСТЬ ОКРЕМИХ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРИНЦИПІВ

2.1. Поняття та зміст принципу верховенства права

Принцип верховенства права – це основоположний принцип будь-якої правової демократичної держави. Цей принцип у німецькому праві тотожний самому поняттю правова держава.

Верховенство права закріплене у статті 8 Конституції України, відповідно до якої в Україні визнається і діє принцип верховенства права.

Конституція України має найвищу юридичну силу. Це означає, що закони та інші нормативно-правові акти повинні прийматись і відповідати Конституції України як Основному Закону.

Норми Конституції України є нормами прямої дії. Конституція містить гарантію звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на її підставі.

Історично принцип верховенства права був сформований у 17 столітті у Великобританії. У цій державі велася давня боротьба за обмеження абсолютної влади монарха. Вже у 1215 році було здійснено спроби досягнути означеної мети у Великій Хартії Вольностей. Абсолютна монархія передбачала те, що король стоїть над законом і є законом і з таким станом речей не погоджувалася британська аристократія, яка від століття до століття багатіла та сильнішала, що дало змогу їй боротися із королівською владою. Це стало причиною революцій у Англії, які закінчилися перемогою парламенту та обмеження влади короля. У цей час і сформувався принцип верховенства права, який в своїй основі заложив концепт, що ніхто не стоїть над законом, а всі є рівними перед законом. Тобто встановлювалося те, що право займає у суспільстві домінуюче становище. Цей принцип використовувався на противагу абсолютної та необмеженої влади короля.

Загалом ідею верховенства права висловлювали ще в добу античності, зокрема, Платон, Аристотель та Цицерон, які зазначали, що влади повинна служити праву та стояти на його захисті. Цицерон писав, що ми всі є слугами закону, щоб бути вільними⁴³.

Зазначений принцип традиційно закріплюється в основних законах держави як фундамент для державотворення, формування відносин між владою та суспільством та визначення місця прав людини у відносинах із державою. С.П. Головатий писав, що сутність верховенства права полягає в обмеженні політичної влади. Цей принцип часто ототожнюють з фундаментальними принципами лібералізму і демократії, складовими елементами яких виступають: принцип поділу влади; принцип законності; принцип юридичної рівності; визнання свободи особи; судовий контроль над законодавчою і виконавчою гілками влади; взаємозв'язком між правом і мораллю тощо⁴⁴.

Принцип верховенства права формується і реалізується лише в демократичних правових державах, через те, що неможливо забезпечити функціонування зазначених елементів цього принципу у авторитарних або тоталітарних державах.

П. М. Рабінович розглядає верховенство права як панування права у суспільстві, його визначальну роль у відносинах між учасниками суспільного життя, у діяльності державних та недержавних організацій, соціальних спільнот, об'єднань. Верховенство права має самостійний характер лише у випадку, коли саме право інтерпретується як явище, що виникає та існує незалежно від держави, від діяльності її законодавчих та інших органів⁴⁵.

Принцип верховенства права є системою координат для формування відносин між державою та особою, в яких особа має центральне значення, її права та свободи визначаються найвищою соціальною цінністю, про що зазначено також у статті третій Конституції України. Права і свободи людини

⁴³ Grant M. Murder Trials. Penguin Classics. Harmondsworth: Penguin. URL: <http://www.thelatinlibrary.com/cicero/cluentio.shtml#cfivethree>

⁴⁴ Головатий С. П. Верховенство права: український досвід. У 3-х т. К.: Фенікс, 2006. Т. 3. С. 205.

⁴⁵ Рабінович П. М. Верховенство права в інтерпретації Конституційного Суду України. Юридичний вісник України. 2006. № 4. С. 38.

та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава в особі уповноважених органів є відповідальною за свою діяльність перед людиною. Основним обов'язком держави є утвердження і забезпечення прав і свобод людини, – зазначено у Конституції України.

Доцільно звернути увагу на те, що у німецькій правовій доктрині не поняття верховенство права та правова держава фактично ототожнюються і не розділяються. М. І. Козюбра вказує, що німецьке «Rechtsstaat» та англійське «Rule of law» - це поняття, які є відмінними за термінологічною ознакою, але тотожними за змістом⁴⁶.

У статті першій Конституції України зазначено, що Україна – це суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава. Таким чином, доцільно зазначити, що всебічна та повна реалізація принципу верховенства права дає змогу характеризувати державу як правову.

У Конституції України не розкривається зміст та перелік елементів принципу верховенства права, що, на нашу думку, відповідає концепції формування статей Основного Закону із закодованими програмами та орієнтирами розвитку демократичної та правової держави. Все ж, у демократичному світі цей принцип є давно досліджуваним у працях науковців та чиновників. Тому на сьогоднішній день не створює додаткові труднощі питання визначення структури принципу верховенства права. Зокрема, це було здійснено Венеціанською комісією, яка зазначає: «Усі особи та владні інститути в рамках держави – публічні чи приватні – повинні підкорятись публічно створеним законам, які набувають чинності (загалом) наперед і на основі яких публічно здійснюється правосуддя, вони також повинні мати змогу користуватися благами цих законів». Це стисле розуміння, що застосовується як до публічних, так і до приватних осіб, набуває свого розширеного тлумачення завдяки таким восьми елементам принципу верховенства права:

⁴⁶ Козюбра М. І. Принципи верховенства права і правової держави: єдність основних вимог. Наукові записки Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». 2007. Т. 64: Юридичні науки. С. 3-9.

- (1) доступність закону (в тому значенні, що закон має бути зрозумілим, чітким та передбачуваним);
- (2) питання юридичних прав мають бути вирішені нормами права, а не на основі дискреції;
- (3) рівність перед законом;
- (4) влада має здійснюватись у правомірний, справедливий та розумний спосіб;
- (5) права людини мають бути захищені;
- (6) мають бути забезпечені засоби для розв'язання спорів без надмірних матеріальних витрат чи надмірної тривалості;
- (7) суд має бути справедливим;
- (8) дотримання державою як її міжнародно-правових обов'язків, так і тих, що обумовлені національним правом⁴⁷.

Венеціанська комісія визначає верховенство права через формальний підхід до розуміння цього принципу. Загалом вісім визначених критеріїв у своїй сукупності є індикаторами для визначення держави як правової та такої, чи закріплений та чи реалізується у ній принцип верховенства права.

Послугуючись саме таким розумінням, видається, що наразі є можливим консенсус стосовно обов'язкових елементів поняття «верховенство права», а також таких самих елементів поняття «Rechtsstaat», які є не лише формальними, а й субстантивними чи матеріальними (*materieller Rechtsstaatbegriff*). Цими елементами є:

- a. Законність, включаючи прозорий, підзвітний та демократичний процес введення в дію приписів права;
- b. Юридична визначеність;
- c. Заборона свавілля;

⁴⁷Доповідь Венеціанської комісії «Верховенство права» від 4 квітня 2011 року № 512/2009. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-ukr)

d. Доступ до правосуддя, представленого незалежними та безсторонніми судами, включно з тими, що здійснюють судовий нагляд за адміністративною діяльністю;

e. Дотримання прав людини;

f. Заборона дискримінації та рівність перед законом⁴⁸.

Тобто на сучасному рівні розвитку держави і права існує визначення елементів верховенства та його цілісне розуміння як основоположного принципу, який визначає напрямок розвитку держави та суспільства в цілому є ціннісним орієнтиром. Фактично таке ж розуміння поняття принципу верховенства права надає і Європейський Суд з прав людини.

2.2. Значення та сутність принципу розподілу влади

У статті шостій Конституції України зазначено, що державна влада в Україні здійснюється на таких засаді поділу на законодавчу владу, виконавчу владу та судову владу.

Органи кожної із гілок влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України.

Таким чином, зазначений принцип означає: по-перше, розподіл функцій між державними органами відповідно до вимог праці; по-друге, закріплення певної самостійності кожного органу влади при здійсненні своїх повноважень; по-третє, наділення кожного органу можливістю протиставляти свою думку рішенню іншого органу, контролюючи цим повною мірою його дії⁴⁹.

Принцип розподілу влади є класичним для демократичних держав і створює превентивний механізм до надмірної концентрації влади в одному державному органі.

⁴⁸ Доповідь Венеціанської комісії «Верховенство права» від 4 квітня 2011 року № 512/2009. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-ukr)

⁴⁹ Лаговський В. М. Принцип розподілу влади та його вплив на систему стримувань і противаг. URL: http://pjv.nuoua.od.ua/v1_2015/5.pdf

В. В. Костицький писав, що сучасна держава об'єктивно позбавлена можливості бути правовою. В умовах сьогодення держава, в якій не забезпечено розподіл влад, розглядається світовим співтовариством як анахронізм 21 століття, тоталітарна держава, влада хунти, феодальний пережиток і тощо. При цьому, така держава стає дуже часто об'єктом, що приречений на ізоляцію, а її громадяни – заручниками такої влади, що фактично поза своєю волею позбавлені можливості нормально комунікувати зі світовим співтовариством⁵⁰. Науковець також зазначає те, що в основі критеріїв віднесення держави до правової є також реалізація принципу розподілу влади. Ми погоджуємось із таким твердженням, оскільки проаналізованим нами принцип верховенства права дозволяє вказати на те, що важливою умовою реалізації цього принципу, а також визначення держави правовою є реалізація принципу розподілу влади.

Принцип розподілу влади був сформований ще у античні часи і про існування різних влад писав ще Аристотель. Концепцію розподілу влади розвинули та довершили в її сучасному розумінні Дж. Локк та Ш. Монтеск'є. Саме останній виділив три гілки влади: законодавчу, виконавчу та судову.

У відповідності до Британської енциклопедії поділ влад здійснюється на законодавчу, виконавчу та судову функції, які є окремими і незалежними органами. Такий поділ унеможливорює ймовірність будь-яких ексцесів із боку уряду, оскільки згода всіх трьох гілок влади є необхідною для ухвалення рішень, прийняття законів і їх виконання. Сучасні конституційні системи показують велику різноманітність механізмів законодавчої, виконавчої та судової процесів, а отже, доктрина втратила свою монопольність, більшу частину своєї жорсткості і догматичної чистоти. У ХХ столітті, і особливо після Другої світової війни, участь урядів у численних аспектах соціального та економічного життя призвела до збільшення ваги виконавчої влади у процесі функціонування влади як такої та розширення сфери її дії. Ті, хто побоювався

⁵⁰ Костицький В. В. Розподіл влади у правовій державі та соціально-нормативне закріплення ідеї свободи і демократії. URL: <http://www.kostytsky.com.ua/upload/doc/rozpodil.pdf>

наслідків цього для свободи особистості, сприяли створенню засобів оскарження виконавчих і розпорядчих рішень (наприклад, через омбудсмена), а не намагалися повернутися до абсолютної теорії поділу влад⁵¹.

Розподіл влади не означає, що всі гілки влади діють окремо одна від одної, а навпаки діють узгоджено та впорядковано, а також мають деяких вплив на організаційно-функціональну складову. Це проявляється в існування механізму стримування та противаг, відповідно до якого кожна гілка влади має повноваження щодо стримування інших гілок влади. Загалом сама природа повноважень окремих гілок влади не дозволяє їм здійснювати узурпацію влади. Так, законодавча влада лише приймає закони, а не виконує їх, виконавча влада – виконує закони, але не приймає їх, а судова влада здійснює контроль за прийняттям та виконанням законів, але не приймає і не виконує їх. Виконує у цьому контексті розуміється як реалізація положень законодавства.

Основними вимогами поділу влади є відокремленість і незалежність розмежованих за функціональною ознакою окремих видів державних органів один від одного, чітке визначення їхніх спеціальних повноважень і правових форм діяльності, їх взаємовплив, взаємоврівноваження, взаємостимування і взаємоконтроль. На сучасному етапі держава, яка не забезпечує принципу розподілу влади, не може вважатися демократичною, оскільки відсутність монополії будь-якого державного органу на владу є необхідною умовою існування демократії, і саме тому демократія не повинна допускати змішування гілок влади. У межах держави, яка не забезпечує принципу розподілу влади, громадяни стають справжніми заручниками влади⁵².

Принципом розподілу влади створюється така система організації влади, в якій існує три центри, кожен з яких не може повноцінно діяти без обох інших, але при цьому є незалежним у своїй діяльності. При злагодженій роботі

⁵¹ Забарський В.В. Принцип поділу влади в українському державотворенні. Юридичний вісник 2 (31) 2014. С. 29-34.

⁵² Козинець О. М., Пророченко В. М. Становлення та розвиток теорії поділу влади в історії світової політико-правової думки. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/1/31.pdf>

усіх трьох центрів забезпечується стабільність та умови для розвитку демократії та реалізації верховенства права.

Поділ влади не означає протистояння різних її гілок. Хибною є думка про те, що жодна влада не може брати на себе функції іншої, але кожна з них не може діяти самостійно, не враховуючи дію інших. Усі гілки влади повинні взаємно доповнювати одна одну, між собою вони мають зберігати необхідний зв'язок і взаємоузгодженість під час прийняття рішень. Таким чином, створюється так званий політичний організм, який може принести найбільше користі для всього суспільства в цілому та для кожного окремого громадянина зокрема⁵³.

У випадку конкуренції гілок влади виникає ситуація політичної кризи. Такі ситуації виникали і в Україні. Наприклад, у середині 90-х років минулого століття, коли велася боротьба між Парламентом та Президентом України. Боротьба велася через бажання Президента сформувати сильну виконавчу владу, тоді як Верховна Рада України боялася формування диктатури в Україні. Криза мала наслідком прийняття конституційного договору 1995 року. Станом на грудень 2020 року в Україні виникла конституційна криза через фактичне «замороження» діяльності антикорупційної системи в державі через рішення Конституційного Суду України. Якщо є на те об'єктивні підстави, то таке протистояння гілок влади допомагає уникнути концентрації влади в одних руках, але в інших випадках, це може стати причиною деградації правової системи та втрати довіри в очах суспільства до влади.

Важливі питання щодо розподілу влади та місця у цьому розподілу судової влади розкриває Консультативна рада європейських суддів, яка зазначає, що у демократичному суспільстві на законодавчий орган наділено повноваженнями запроваджувати правові межі, за якими живе суспільство. Виконавча влада відповідальна за управління суспільством відповідно до встановлених законодавчим органом правових меж. Функція судової влади

⁵³ Процюк І.В. Поділ та єдність державної влади. Державне будівництво та місцеве самоврядування. Харків : Право, 2007. Вип. 14. С. 70-76.

полягає у вирішенні спорів між членами суспільства і державою або безпосередньо між членами суспільства. Часто судова влада залучається до вирішення спору між двома чи навіть трьома гілками влади. Все це повинно бути відбуватись згідно з принципом верховенства права. Незалежна та ефективна система судочинства – наріжний камінь верховенства права. Мета будь-якої незалежної та ефективної системи судочинства повинна полягати в забезпеченні гарантій справедливого, неупередженого вирішення правових спорів із дотриманням прав та свобод всіх людей, що шукають справедливості. Щоб досягти цієї мети, в кожному конкретному випадку, суд повинен знайти законним чином належні факти, дотримуватися закону та забезпечити ефективні засоби захисту, особливо у справах щодо порушень прав людини. У кримінальних справах система судочинства має неупереджено і незалежно вирішувати, яким чином та які дії заслуговують на покарання. У сучасних демократичних державах незалежна судова влада гарантує, що уряд в особі уповноважених органів може бути притягнутий до відповідальності за свої дії, які можуть бути предметом розгляду в суді, а також за правильне застосування законів. Більшою чи меншою мірою (залежно від особливих конституційних положень у державі), судова влада також гарантує відповідність законів положенням Основного Закону та законодавства Європейського Союзу⁵⁴.

На нашу думку, це твердження розкриває значення судової влади у системі розподілу влад як такої влади, що охороняє закон та служить суспільству у його прагненні реалізації своїх прав та законних свобод. Фактично, судова влада має повноваження щодо забезпечення реалізації Конституції України, втілення її у життя. Так, Конституційний Суд України тлумачить положення Конституції України, а також має повноваження щодо надання висновків про конституційність чи неконституційність окремих норм чи цілих нормативно-правових актів. Тобто Конституційний Суд України забезпечує верховенство Конституції України.

⁵⁴ Висновок Консультативної ради європейських суддів «Позиція судової влади та її відносини з іншими гілками державної влади в умовах сучасної демократії» від 16 жовтня 2015. URL: https://court.gov.ua/userfiles/vusn_18_kr.pdf

Усі три гілки влади наділені значними повноваженнями. Законодавчий орган розробляє закони і формує бюджет держави. Виконавча влада здійснює свої повноваження з метою реалізації встановлених законодавчою владою нормативно-правових норм, при цьому може послуговуватись застосуванням фізичного примусу. Суди не тільки вирішують питання фундаментальної важливості для окремих громадян і суспільства в цілому, але впливають своїми рішеннями та ухвалами навіть на стандартні справи окремих людей, які шукають допомоги в судах. Для цього судді наділені владою та широкими повноваженнями. Така влада і повноваження здійснюються від імені держави і суспільства в цілому. Отже, суспільство та органи державної влади наділені правом очікувати, що всі, хто має таку владу і повноваження (тобто судді індивідуально та колективно) володіють легітимністю, на підставі якої і здійснюють застосування владних повноважень від імені суспільства в цілому.

Як вже зазначалося, гілки влади є трьома однаковими стовпами державної влади і кожна із них має значні повноваження щодо забезпечення функціонування держави в цілому, а також забезпечення функціонування інших органів влади. При цьому, судова влада формується не через прямі форми народовладдя, що дозволяє піднімати питання про те, яким чином судова влада має здобувати легітимність в очах суспільства.

Є додаткові причини, чому судова влада повинна бути підзвітною іншим органам державної влади, важливість яких описана вище. Перш за все, законодавчий орган, створює законодавчу базу, яку застосовує судова система. Тому орган законодавчої влади наділений правом, у встановлених законом випадках, вимагати звіт про те, як закони, які він прийняв, інтерпретуються і застосовуються судовою владою. По-друге, для виконання своїх обов'язків перед суспільством, судова влада отримує фінансові ресурси згідно з рішенням законодавчого органу, а в багатьох державах-членах, органу виконавчої влади. Як КРЄС раніше підкреслював, загальні принципи і стандарти Ради Європи

покладають обов'язок на держави-члени, зробити доступними фінансові ресурси, які будуть відповідати потребам різних судових систем⁵⁵.

На нашу думку, всі гілки влади не можуть діяти у такий спосіб, який виключає взаємну підзвітність та відповідальність. Перш за все, вся влада і державні органи є відповідальними перед народом України, оскільки народ України є джерелом влади. Водночас, гілки влади відповідальні між собою. Наприклад, Президент України може у визначених випадках розпустити Верховну Раду України, Кабінет Міністрів України несе конституційно-правову відповідальність перед Верховною Радою України, а закони України перевіряються на відповідність їх Конституції України Конституційним Судом України тощо.

Принцип розподілу влади є важливою гарантією забезпечення функціонування правової та демократичної держави.

2.3. Підходи до розуміння принципу народовладдя

Принцип народовладдя закріплений у статті 5 Конституції України, де визначена форма державного правління в Україні – республіка, а носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні визначений народ. Окрім того, народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

Право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами.

Конституцією гарантується, що державна влада ніким не може бути узурпована.

Принцип народовладдя – це фактично стержень демократичного устрою держави, його республіканської форми. Демократія передбачає те, що народ

⁵⁵ Висновок Консультативної ради європейських суддів «Позиція судової влади та її відносини з іншими гілками державної влади в умовах сучасної демократії» від 16 жовтня 2015. URL: https://court.gov.ua/userfiles/vusn_18_kr.pdf

здійснює владу через представницькі органи (Парламент України, Президент України), або ж через форми безпосередньої демократії – референдуми, народні слухання тощо.

Саме поняття «демократія» утворюється із двох слів грецького походження «демос» – народ, а також «кратос» – влада. Тобто буквальний переклад цього слова буде виглядати як «влада народу».

Науковці зазначають, що згідно з принципом народовладдя влада для держави і її органів є обов'язком, а не правом, і вони у своїй діяльності зобов'язані керуватися спеціально дозвільним принципом правового регулювання, сутність якого виражається формулою «дозволено лише те, що прямо передбачено законом». Тобто органи народного представництва (як первинного, так і вторинного) не мають права переступати межі дорученої їм народом влади, оскільки вчинення ними дій за межами компетенції або в межах компетенції, але в не передбачений законом спосіб є підставою для визнання таких дій та правових актів неправомірними й незаконними і відповідно – підставою для притягнення цих суб'єктів до конституційно-правової відповідальності⁵⁶.

Народовладдя передбачає те, що органи державної влади формуються народом і є відповідальним перед ним. Народ повинен мати змогу здійснювати контроль через інститути громадянського суспільства за діяльністю влади, вирішувати питання її легітимності, а відтак і її легальності.

Пріоритетною формою безпосередньої демократії обґрунтовано вважаються вибори. Однак, як справедливо зазначають дослідники, вибори є ефективним елементом народовладдя лише в дійсно демократичній державі. В державі ж, в якій «народоправство», народовладдя підмінене його зовнішньо демократичною формою, вибори виконують роль демократичної ширми, за якою приховується порушення інтересів народу, наступ на права більшості

⁵⁶ Веніславський Ф. Ідея народовладдя в теорії та практиці українського державотворення (соціально-правова цінність ідеї народовладдя). URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/Vksu_2011_3_11.pdf

населення в інтересах меншості. Так, в Україні за час незалежності законодавче регулювання виборчого процесу і по виборах народних депутатів України, і по виборах органів місцевого самоврядування змінювалося декілька разів – як правило, напередодні практично кожних чергових виборів, що вже саме по собі є вкрай негативним і не відповідає загальновизнаним демократичним стандартам. При цьому зміна типу виборчої системи здебільшого обумовлювалася не пошуком її оптимальнішої моделі, а прагматичним розрахунком політичних сил, що перебували при владі і намагалися її утримати саме таким шляхом⁵⁷.

Народ також здійснює свою владу через інші форми безпосередньої демократії – референдуми, збори громадян тощо. Народ повинен мати істотні повноваження щодо здійснення контролю та нагляду за діяльністю державних органів, а також впливати на рішення та діяльність цих органів через інститути громадянського суспільства.

Сутність безпосереднього народовладдя найбільш повно відображається в її принципах як фундаментальних засадах його здійснення. Відповідно до Конституції України у чинній редакції виділяють такі принципи безпосередньої демократії:

- принцип суверенності народу;
- принцип єдиновладдя народу;
- принцип безпосереднього волевиявлення народу;
- принцип поєднання безпосередньої і представницької демократії;
- принцип пріоритетності безпосереднього народовладдя в системі демократії;
- принцип політичного плюралізму;
- принцип конституційності і законності;
- принцип загальності у здійсненні безпосереднього народовладдя;

⁵⁷ Веніславський Ф. Ідея народовладдя в теорії та практиці українського державотворення (соціально-правова цінність ідеї народовладдя). URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/Vksu_2011_3_11.pdf

- принцип рівності у здійсненні безпосереднього народовладдя;
- принцип реальності безпосереднього народовладдя;
- принцип гарантованості безпосереднього народовладдя.

Функції народовладдя класифікуються за суб'єктами, об'єктами, способами та засобами безпосереднього народовладдя тощо. За суб'єктами функції народовладдя виділяють на функції народу, функції територіальних громад, функції політичних партій і громадських організацій, функції органів державної влади та органів місцевого самоврядування⁵⁸.

Принцип народовладдя є основоположним принципом, його реалізація є запорукою функціонування України як демократичної, правової держави, як це зазначено статті першій Конституції України.

Висновки до Розділу 2

Принципи верховенства права, розподілу влади та народовладдя є одними із центральних принципів демократичної та правової держави. Їхнє втілення в об'єктивну реальність є основною метою держави, що має реалізуватися в усіх сферах суспільного життя і стосуватися організаційно-функціонального аспекту державної влади.

⁵⁸ Пастух О. В. Форми реалізації народовладдя за конституцією України. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/mnj_2017_17\(2\)__21.pdf](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/mnj_2017_17(2)__21.pdf)

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ ТЛУМАЧЕННЯ ОКРЕМИХ ПРИНЦИПІВ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ В РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

3.1. Принцип верховенства права

Конституційний Суд України у своїх рішеннях часто посилається на принцип верховенства права, який закріплений у статті 8 Конституції України, де зазначено, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права.

В одному із своїх рішень Конституційний Суд України вказав, що засада верховенства права визнається та діє в Україні, як про це зазначено у статті 8 Основного Закону України. Суд розуміє принцип верховенства права як панівну роль права у суспільстві. Цей принцип зобов'язує державу втілювати його у правотворчу та правозастосовну діяльність, в тому числі і законодавчі акти, які у своєму змісті мають проникатися такими ідеями як соціальна справедливість, рівність та свобода.

Проявом принципу верховенства права є те, що право не обмежується тільки законодавством як одним із його форм, але також поширюється на інші регулятори соціального характеру, зокрема, знаходить своє вираження у нормах моралі, традиціях, звичаях тощо, які є визначеними суспільством і легітимними у його усвідомленні, яке сформувалося через рівень культурного розвитку суспільства. Усі зазначені елементи об'єднані якісною характеристикою, яка відповідає ідеології, що формується на основі справедливості, ідеї права, які знайшли своє закріплення в рамках Конституції України⁵⁹.

⁵⁹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 7 частини другої статті 42 Закону України «Про вищу освіту» від 20 грудня 2017 року № 1-5/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-17#Text>

Таке розуміння права не дає підстав для його ототожнення із законом, який іноді може бути й несправедливим, у тому числі обмежувати свободу та рівність особи. Справедливість – одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права. Зазвичай справедливість розглядають як властивість права, виражену, зокрема, в рівному юридичному масштабі поведінки й у пропорційності юридичної відповідальності вчиненому правопорушенню⁶⁰.

У цьому рішенні, на нашу думку, Конституційний Суд України використав телеологічний метод тлумачення принципу верховенства права і пов'язав його із цілями та завданнями закріплення цього принципу та загалом із завданням та цілями Конституції України.

Таке тлумачення принципу верховенства права відповідає розумінню цього принципу, яке склалося у доктрині конституційного права України та зарубіжних держав, оскільки верховенство право – це завжди більше, ніж просто законодавчі норми. Дух та зміст цього принципу виходить за межі суцього законодавчих приписів. Доречно згадати, що у суду є дискреційні повноваження, наприклад, які суд все одно повинен використовувати із врахуванням принципу верховенства права. Радянський рудиментарний формалізм має залишитися в минулому і права та законні інтереси мають ставитися вище за формальні норми. Про це останнім часом зазначає також і Верховний Суд, що є позитивним у напрямку реалізації принципу верховенства права.

В іншому рішенні Конституційний Суд України вказав, що верховенство права, будучи одним з основних принципів демократичного суспільства, передбачає судовий контроль над втручанням у право кожної людини на свободу⁶¹.

⁶⁰ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v015p710-04>

⁶¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу

Конституційний Суд України також здійснює виділення окремих елементів верховенства права. До елементів принципу верховенства права відноситься принцип правової визначеності, в основі якого лежить розуміння обмеження прав людини та громадянина в теорії та на практиці лише у випадку забезпечення можливості передбачення застосування норм права, які встановлюють ці обмеження. Тобто обмеження права може існувати лише відповідно до тих критеріїв, які дозволять відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, а також здійснювати передбачення юридичних наслідків своєї поведінки⁶².

Елементами верховенства права є принципи рівності і справедливості, правової визначеності, ясності і недвозначності правової норми, оскільки інше не може забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування у правозастосовній практиці і неминуче призводить до сваволі.

Принцип правової визначеності означає, що «обмеження основних прав людини та громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлюваних такими обмеженнями. Тобто обмеження будь-якого права повинне базуватися на критеріях, які дадуть змогу особі відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, передбачати юридичні наслідки своєї поведінки»⁶³.

Принцип правової визначеності визначається елементом верховенства права і Венеціанською комісією і Європейським судом з прав людини. Зміст зазначеного принципу, про який вказує Конституційний Суд України відповідає його розумінню у контексті практики Європейського Суду з прав

України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v015p710-04>

⁶² Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу восьмого пункту 5 частини першої статті 11 Закону України «Про міліцію» від 29 червня 2010 року № 17-рп/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v017p710-10>

⁶³ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Багінського Артема Олександровича щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 14-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про адміністративну відповідальність у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху) від 22 грудня 2010 року № 23-рп/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v023p710-10>

людини, про що свідчать позиції Суду у рішеннях у справах «Веренцов проти України»⁶⁴, «Олександр Волков проти України»⁶⁵.

Іншим важливим елементом принципу верховенства права є принцип пропорційності, який стосується сфери соціального захисту і передбачає, що заходи закріплені в рамках законодавства мають бути спрямованими на досягнення мети, що є легітимною та бути співмірними із нею⁶⁶.

Про принцип пропорційності також визнається частиною верховенства права Венеціанською Комісією та Європейським Судом з прав людини, що демонструє, наприклад рішення «Рисовський проти України»⁶⁷.

В іншій справі Конституційний Суд України зазначив, що на основі системного аналізу оспорюваних положень кодексів Конституційний Суд України дійшов висновку, що вони ґрунтуються на принципі верховенства права, зокрема на таких його складових, як ефективність мети і засобів правового регулювання, розумність та логічність закону⁶⁸.

Враховуючи зміст статті 8 Конституції України та практику Конституційного Суду України, верховенство права слід розуміти, зокрема, як механізм забезпечення контролю над використанням влади державою та захисту людини від свавільних дій державної влади.

⁶⁴ Рішення ЄСПЛ у справі «Веренцов проти України» від 11 квітня 2013 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/974_945

⁶⁵ Рішення ЄСПЛ у справі «Олександр Волков проти України» від 9 січня 2013 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/974_947

⁶⁶ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень статті 1, частин першої, другої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з окремими положеннями Конституції України від 25 січня 2012 року № 3-рп/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v003p710-12>

⁶⁷ Рішення ЄСПЛ у справі «Рисовський проти України» від 20 жовтня 2011 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/974_854

⁶⁸ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням товариства з обмеженою відповідальністю „Пріма-Сервіс“ ЛТД щодо офіційного тлумачення положення пункту 7 частини третьої статті 129 Конституції України та за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень частини шостої статті 12, частини першої статті 41 Кодексу адміністративного судочинства України, частини другої статті 197 Цивільного процесуального кодексу України, а також частини восьмої статті 81-1 Господарського процесуального кодексу України (справа про фіксування судового процесу технічними засобами) від 8 грудня 2011 року № 16-рп/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v016p710-11>

Верховенство права, як зазначає Конституційний Суд України, має ознаку нормативного ідеалу, прагнення до якого має бути основою правової системи. Верховенство права є універсальним та інтегральним принципом права, який потрібно розглядати також у рамках його важливих та фундаментальних складових-принципів, якими є: законність, поділ державної влади, народний суверенітет, демократія, юридична визначеність, справедливий суд. Отже, верховенство права передбачає ситуацію, коли органи державної влади є обмеженими у своїй діяльності попередньо визначеними та оголошеними правилами, які дозволяють здійснити передбачення заходів, які будуть застосованими у визначених правовідносинах і, відповідно, суб'єкт правозастосування може здійснити передбачення та планування своєї діяльності, а також розраховувати на очікуваний результат⁶⁹.

У цьому рішенні Конституційний Суд України також використав комплексний підхід до тлумачення сутності принципу верховенства, застосовуючи при цьому, історичний, телеологічний, граматичний, логічний та системний метод.

У цих рішеннях Конституційний Суд України не виходить за рамки розуміння принципу верховенства права, яке пропонує Венеціанська комісія у контексті визначення його елементів. Хоча Суд не здійснює їхній повний та всебічний розбір та встановлення їхнього змісту.

Отже, на нашу думку, Конституційний Суд України визначає зміст принципу верховенства права за допомогою комплексу методів офіційного тлумачення у такий спосіб, який відповідає визначенню поняття принципу верховенства права Венеціанською комісією та Європейським судом з прав людини.

⁶⁹ Рішення Конституційного Суду України (Велика палата) у справі за конституційним поданням 62 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів» від 20 червня 2019 року № 6-р/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v006p710-19>

3.2. Принцип розподілу влади

Принцип розподілу влади є класичним для демократичних держав, його існування зумовлене необхідністю унеможливлення узурпації влади однією із гілок влади, мінімізацією таких ризиків, гарантуванням повноцінного функціонування системи стримувань і противаг.

Конституційний Суд України у своєму рішенні зазначає, що метою функціонального поділу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову відповідно до статті шостої Конституції України є розподіл сфер поширення і контролю, розмежування прав та обов'язків між різними органами державної влади і запобігання випадкам перебрання більшої частини повноважень та влади однією з гілок⁷⁰.

На думку Конституційного Суду України, метою поділу державної влади у розрізі виконуваних функцій на законодавчу, виконавчу та судову є, зокрема, чіткий розподіл прав та обов'язків між різними органами державної влади, що передбачає реалізацію кожним із них своїх функцій самостійно, відповідно до Конституції та законів України та незалежно від волі представників іншої гілки влади⁷¹.

Зазначений висновок Конституційний Суд України зробив через граматичне та телеологічне тлумачення статті 6 Конституції України, в якій зазначено, що державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову.

Цей висновок про зміст принципу розподілу влади адекватно співвідноситься із тим розумінням цього принципу, яке є прийнятим у правовій доктрині.

⁷⁰ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 19, 42 Закону України «Про Державний бюджет України на 1999 рік» (справа про фінансування судів) від 24 червня 1999 року № 6-рп/1999. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v006p710-99>

⁷¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого положення пункту 11 Прикінцевих положень Закону України «Про Державний бюджет України на 2016 рік» від 8 липня 2016 року № 5-рп/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v005p710-16>

Цікаво, що Конституційний Суд України тлумачить цей принцип в іншій справі таким чином: «принцип поділу влади є засадою організації і здійснення державної влади в Україні. Конституція України не містить такого терміна, як «гілка влади». Твердження в конституційному поданні про те, що положення пунктів 1, 2, 4 частини першої статті 30, а також пунктів 1, 2 статті 38 Закону не відповідають конституційному положенню про «невтручання представників будь-якої з гілок влади у внутрішню діяльність іншої», не є коректним, оскільки відповідного положення в Конституції України немає»⁷².

Зазвичай, при цьому для тлумачення змісту принципу поділу влади Конституційний Суд України використовує комплексний підхід і застосовує граматичний, телеологічний та системні методи тлумачення. Так, виходячи із аналізу ще одного рішення Конституційного Суду України, з одного боку, кожна із гілок влади зобов'язана виконувати свої повноваження самостійно, незалежно одна від одної та одноособово нести відповідальність за свої дії, однак з іншого боку, функціонування державної влади шляхом її розподілу передбачає можливість комунікації між собою, здійснення свої прав та обов'язків на засадах взаємодії (наприклад, в тому числі шляхом надання потрібної інформації, участі у розгляді чи підготовці для розгляду певних спорів, питань тощо). Однак така взаємодія має проводитись виключно у спосіб і межах, передбачених законами України та зважаючи на вимоги статей 6, 19 Конституції України⁷³.

За характером і змістом зазначених конституційних норм в розрізі питання, що розглядається, у разі настання випадків, які не передбачені Конституцією та іншими законами України, залучення до роботи тимчасових

⁷² Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин другої і четвертої статті 1, абзацу другого пункту 8 частини першої статті 18, частини першої статті 25, пунктів 1, 2, 4 частини першої статті 30, частини першої статті 31, частини першої статті 32, пункту 2 частини другої статті 33, пункту 2 частини другої та частини третьої статті 37, статей 38 і 48 Закону України «Про Вищу раду юстиції» (справа про Закон України «Про Вищу раду юстиції») від 21 травня 2002 року № 9-рп/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v010p710-20>

⁷³ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України „Про призначення А. Ситника Директором Національного антикорупційного бюро України“ від 28 серпня 2020 року № 1-9/2020(197/20). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-20#Text>

спеціальних комісій безпосередньо органів державної влади або їх представників має провадитись за згодою цих органів⁷⁴.

Використання телеологічного методу тлумачення конституційних принципів є важливим, тому що цей метод дозволяє з'ясувати сутність конституційного принципу через його мету та завдання, а також зв'язок цієї мети і завдань і з метою та ціллю Основного Закону України. Проте весь процес тлумачення конституційних принципів має здійснюватися із використанням комплексного підходу до визначення змісту основних засад.

Використання комплексного підходу можна прослідкувати в рішенні, де Суд вказав, що поділ державної влади є структурною диференціацією трьох рівнозначних основних функцій держави: законодавчої, виконавчої, судової. Він ілюструє функціональну визначеність кожного із державних органів, зумовлений не тільки розмежуванням їх прав і обов'язків, а й порядком і способом взаємодії, системою стримувань та противаг, що мають за основну ціль забезпечити їх ефективне співробітництво, комунікацію, добре налагоджену роботу як єдиної державної влади⁷⁵.

Сенс у принципі поділу державної влади існує виключно у разі здійснення повноважень кожною із гілок у рамках визначеного законодавством єдиного правового поля⁷⁶.

Суд у цій справі вказує на те, що у Україні гілки влади є рівнозначними і мають перебувати в рамках єдиного правового поля, що також пов'язане, на нашу думку, із зв'язком різних гілок влади, наявності механізму стримувань та противаг.

⁷⁴ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 58 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Верховної Ради України «Про Тимчасову спеціальну комісію Верховної Ради України з питань моніторингу реалізації законодавства про вибори Президента України» (справа про Тимчасову спеціальну комісію Верховної Ради України) від 18 листопада 2004 року № 17-рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v017p710-04>

⁷⁵ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин другої, третьої, четвертої статті 219 Регламенту Верховної Ради України (справа про Регламент Верховної Ради України) від 1 квітня 2008 року № 4-рп/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-08#Text>

⁷⁶ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин другої, третьої, четвертої статті 219 Регламенту Верховної Ради України (справа про Регламент Верховної Ради України) від 1 квітня 2008 року № 4-рп/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v004p710-08>

Водночас Конституційний Суд України наголошує на фундаментальному значенні положень статті шостої Конституції України для можливості існування фактично в Україні правової держави у її класичному розумінні та ефективної і налагодженої системи захисту та гарантування конституційних прав і свобод людини і громадянина. Із принципом поділу державної влади тісно пов'язані, зокрема, такі фундаментальні положення Основного Закону України, що визначають Україну як демократичну і правову державу (принцип закріплений у статті першій); принцип верховенства права в Україні визнається і діє (принцип закріплений у частині першій статті восьмої)⁷⁷.

Також комплексний підхід до тлумачення принципу поділу влади і його значення для забезпечення конституційного ладу та виконання мети Основного Закону був застосований в одному із рішень Конституційного Суду України, де Суд вказав, що надаючи правову оцінку законопроекту і перевіряючи його на предмет його відповідності положенням частини першої статті 157 Конституції України, зокрема щодо неможливості скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина, Конституційний Суд України виходить із того, що у суспільстві, в якому права і свободи людини і громадянина не гарантовано та не здійснено поділу влади, конституція як така відсутня взагалі. Таким чином, Конституція України буде відповідати своїй природі та функціональному призначенню виключно тоді, коли поділ влади та гарантії прав і свобод будуть не тільки закріпленими формально, а й об'єктивно відображатимуться у повсякденному житті кожного та повноцінно функціонуватимуть на практиці у належний спосіб. Згідно з частиною другою статті 3 Конституції України утвердження і забезпечення прав і свобод людини і громадянина є основними і визначальними для здійснення державної влади, а тому Конституція України

⁷⁷ Висновок Конституційного Суду України (Велика палата) у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до статей 85 та 101 Конституції України (щодо уповноважених Верховної Ради України) (реєстр. № 1016) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 20 листопада 2019 року № 6-в/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v006v710-19>

повинна закріплювати таку систему і організацію поділу державної влади, яка повною мірою забезпечуватиме належну їх реалізацію⁷⁸.

Конституційний Суд України вказав, що телеологічний аналіз норм Конституції України свідчить про те, що поділ влади є основним засобом та неодмінною умовою запобігання узурпації влади, її надмірної концентрації, а отже, є одним із механізмів запобігання зловживанням нею заради об'єктивно необхідної у кожному суспільстві реалізації прав і свобод людини і громадянина. Таким чином, поділ влади є основоположною гарантією прав і свобод людини і громадянина. Саме через це будь-яке відхилення чи навмисне порушення зазначеного принципу неодмінно призводитиме до концентрації влади, суміщення функцій і завдань, які за звичайних умов і за своїм змістом не притаманні для того чи іншого органу державної влади, спеціально не передбачені нормами законодавства для нього, а відтак ставить під загрозу реалізацію гарантії прав і свобод людини і громадянина⁷⁹.

У скандальному рішенні щодо визнання неконституційними частини норм антикорупційного законодавства Конституційний Суд України виходив із того, що встановлення обов'язку щодо декларування та перевірка декларацій суддів є втручанням у незалежність судової гілки влади⁸⁰.

Суд вказує, що стабільність конституційного ладу забезпечується перш за все саме наявністю формального закріплення в Основному Законі та

⁷⁸ Висновок Конституційного Суду України (Велика палата) у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до статті 106 Конституції України (щодо закріплення повноважень Президента України утворювати незалежні регуляторні органи, Національне антикорупційне бюро України, призначати на посади та звільняти з посад Директора Національного антикорупційного бюро України і Директора Державного бюро розслідувань) (реєстр. № 1014) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 16 грудня 2019 року № 7-в/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v007v710-19>

⁷⁹ Висновок Конституційного Суду України (Велика палата) у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до статті 106 Конституції України (щодо закріплення повноважень Президента України утворювати незалежні регуляторні органи, Національне антикорупційне бюро України, призначати на посади та звільняти з посад Директора Національного антикорупційного бюро України і Директора Державного бюро розслідувань) (реєстр. № 1014) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 16 грудня 2019 року № 7-в/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v007v710-19>

⁸⁰ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України „Про запобігання корупції“, Кримінального кодексу України від 27 жовтня 2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-20#Text>

фактичною належною реалізацією на практиці принципу поділу влад на три гілки. Так, його дотримання запобігає узурпації державної влади та «присвоєння» виключного права народу визначати і змінювати конституційний лад в Україні, контролювати здійснення державної влади та забезпечує ефективне функціонування моделі стримувань і противаг.

При цьому, не враховуються положення Конституції України та напрацювання доктрини, які дозволяють вказати на те, що принцип поділу влади передбачає те, що у кожна із гілок влади має певні повноваження та можливість впливати на іншу гілку влади, у цьому і полягає сутність механізму стримування і противаг. Конституційний Суд України забув також про саму структуру та порядок призначення суддів Конституційного Суду України, серед яких лише 1/3 суддів обирається з'їздом суддів України, а 1/3 обирається Президентом України і 1/3 обирається Верховною Радою України. Із позиції Конституційного Суду України така ситуація мала б свідчити про те, що законодавча та виконавча влада втручається у процедуру формування єдиного конституційного органу.

Суд також зазначив: «адже законодавча влада встановлює правила, виконавча влада застосовує примус, а судова влада не має ні того, ні іншого. Судова влада не має ні військової, ні фінансової сили, ні безпосередніх важелів впливу на інші гілки державної влади, тому вона є найбільш вразливою до посягань інших гілок державної влади. З огляду на це одним з основних завдань Конституційного Суду України є забезпечення належної реалізації принципу поділу державної влади, системи балансу влад з метою недопущення непропорційного підсилення або неадекватного впливу однієї гілки державної влади на іншу».

Знову ж таки, Конституційний Суд України використовує, напевно, граматичний та частково системний методи й неправильно застосовує сам по собі системний метод, звертаючи увагу на одні положення та ігнорує інші положення. На прикладі лише одного Конституційного Суду України можна прослідкувати кількість та важливість повноважень цього органу.

Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юстиції, ні парламент, ні виконавчі органи не мають права визначати закони та інші нормативно-правові акти неконституційними і таким чином зупиняти їхню дію. Також Конституційний Суд України має істотні повноваження щодо можливості впливу на вибори в Україні та призначення посадових осіб органів виконавчої влади. Зокрема, одним цим рішенням Конституційний Суд України поставив під загрозу існування весь антикорупційний механізм, які створювався фактично більше п'яти років. Тобто застосування історичного, правильного застосування системного та телеологічного методу демонструє, що Конституційний Суд України має істотну владу, яка дозволяє йому стримувати та створювати противагу іншим гілкам влади і без примусу, війська та фінансів.

Конституційний Суд України у попередніх своїх рішеннях зазначав про рівнозначність гілок влади, про що зазначають і науковці, і Консультативна рада європейський суддів у своїх висновках, а також і про те, що гілки влади мають бути взаємно підзвітними і підзвітними у цілому народові.

Суд вказує, що направлена на знищення будь-яких проявів у суспільстві політики та здійснені на виконання цієї мети притягнення до відповідальності суддів передбачають цілковиту незалежність органів державної влади та їх представників від будь-якого іншого органу державної влади, зокрема виключає можливість перебування у підпорядкуванні інших органів виконавчої влади. Тобто дисциплінарні органи повинні бути незалежними від уряду, а дисциплінарне провадження або провадження щодо відводу суддів повинне визначатися відповідно до визначених процедур, які гарантують права суддів на справедливий, прозорий та незалежний розгляд справи.

У статті 9 Закону України «Про запобігання корупції» присвячено низку норм, які гарантуються незалежність Національного агентства з питань запобігання корупції, які також дозволяють створити умови для незалежності цього органу від уряду, яким він відповідно до законодавчих приписів і має бути. Але судді Конституційного Суду України фактично не побачили

зазначену статтю⁸¹. Це ще раз вказує на фрагментарність застосування системного методу та повне ігнорування інших методів, зокрема, телеологічного. В Україні центральним фундаментальним принципом є верховенство права, яке також реалізується через принцип поділу влади, а його реалізація неможлива у суспільстві, яке є толерантним до корупції.

Конституційний Суд України наголошує, що усі передбачені законодавством форми та методи контролю у виді перевірок, моніторингу діяльності і роботи суддів тощо мають забезпечуватись лише органами судової влади, оскільки можливість реалізації таких повноважень представниками органів законодавчої або виконавчої влади, на думку Конституційного Суду України, виключена.

З таким же успіхом Конституційний Суд України може вказати на те, що незаконне втручання у діяльність суддів здійснюють всі правоохоронні органи, до функцій яких відноситься запобігання, виявлення та розслідування фактів вчинення правопорушень. Конституційний Суд України ігнорує те, що НАЗК та НАБУ створенні для протидії корупції у всіх гілках влади і законодавчий базис їх організації та діяльності дозволяє вказувати на те, що вони діють відокремлено від виконавчої гілки влади.

Конституційний Суд України вказує, що системно-функціональний аналіз повноважень та прав Національного агентства з питань запобігання корупції дає підстави стверджувати про наділення його повноваженнями і функціями контрольного характеру, що є неприпустимим і об'єктивно неможливим в умовах виконання принципу поділу влад зокрема та для функціонування правової держави загалом. На думку Суду, встановлення законодавцем приписів щодо повноважень органу виконавчої влади саме таким чином має прямий і безпосередній вплив на судову гілку влади, зокрема на суддів системи судустрою та суддів Конституційного Суду України при виконанні (здійсненні) функції правосуддя або конституційного контролю.

⁸¹ Про запобігання корупції: Закон України № 1-24/2020(393/20). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-20#Text>

Основним запитанням є те як саме НАЗК здійснює вплив на суддів і судову гілку, зокрема. Саме це формулювання позбавлене сенсу. Невідомо чи судді Конституційного Суду України мали на увазі фізичний, психічний, матеріальний чи якийсь інший вплив і як саме обов'язок подання декларацій здійснює вплив на суддів і їхню незалежність. Фактично – це твердження суддів не підкріплюється ніякими аргументами та доказами. При цьому Консультативна рада європейських суддів вказувала на важливість закріплення легітимності судів, що досягається через також прийняття обґрунтованих рішень.

Конституційний Суд України зауважує, що декларування доходів осіб, що здійснюють публічну владу, є безумовною вимогою у кожній сучасній демократичній державі, викликом сьогодення, інформацією, що становить публічний інтерес та цікавить суспільство. Обов'язок осіб, що здійснюють публічну владу, жодним чином не ставиться під сумнів і не потребує перегляду та додаткових оцінок, у тому числі з боку суду. Однак все ж виходячи з принципу незалежності судової гілки влади, суспільної значущості та ваги забезпечення не тільки формальної, а й фактичної незалежності суддів, міжнародних принципів і стандартів таке декларування та здійснення за ним контролю мають бути реалізовані виключно у межах, що передбачені принципом поділу влад і гарантії незалежності судової влади та особами, що не належать до жодної іншої, крім судової гілки влади.

Фактично у всіх демократичних державах судді та інші представники державних органів подають декларації, які перевіряються та щодо яких здійснюється моніторинг центральним органом державної влади.

На нашу думку, проблеми із зазначеним рішенням Конституційного Суду України як і з іншими деякими позиціями Конституційного Суду України щодо конституційних принципів полягає у тому, що суд може фрагментарно та неповно тлумачити окремі норми і ігнорувати невідповідні для себе конституційні приписи. У зв'язку із цим, варто самому Конституційному Суду України затвердити порядок здійснення тлумачення конституційних норм, в якому чітко

закріпити важливість використання системного та телеологічного методів тлумачення конституції України. Закріпити визначення всіх методів, які використовує Суд для тлумачення та випадки їх застосування. Це дозволить обмежити свавільне тлумачення Конституції України, що негативно впливає як на конституційний лад в державі, так і на реалізацію принципу верховенства права, якому мав би служити Конституційний Суд України у своїй діяльності, на створювати перепони для його реалізації.

3.3. Принцип народовладдя

Конституційний Суд України не рідко здійснює інтерпретацію у своїх рішеннях принципу народовладдя. Зазначений принцип, як вже було з'ясовано, є основоположним для встановлення демократичного режиму в державі.

Орган конституційної юстиції зазначає, що Основний Закон України був прийнятий Парламентом України від імені Українського народу (преамбула Конституції України), який згідно статті 5 Основного Закону України має виключні права щодо визначення та зміни конституційного ладу в Україні. Це право не може бути узурповане державою або державними органами чи їх посадовими особами. Як результат, прийняття Основного Закону України було безпосереднім актом реалізації суверенітету народу, який здійснив одноразове уповноваження Парламенту України на її прийняття⁸².

Конституційний Суд України вказує на те, що народ України формує конституційний лад, а також саму організацію та функціонування державної системи, фундамент якої закріплений на конституційному рівні. Тому лише народ України має право приймати Конституцію України, а процедура прийняття Конституції України у 1996 року була винятковим випадком, коли

⁸² Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України Постанови Верховної Ради України від 1 жовтня 1996 року «Про тлумачення статті 98 Конституції України» (справа щодо конституційності тлумачення Верховною Радою України статті 98 Конституції України) від 11 липня 1997 року № 3-зп/1997. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-97#Text>

народ делегував своє право Верховній Раді України. Зазначене положення відповідає загальній концепції та підходам до розуміння принципу народовладдя, де народ є основним джерелом влади.

Зазначена позиція Конституційного Суду України також розкривається в іншому своєму рішенні, де вказано, що норма, закріплена у частині 3 статті 5 Основного Закону України розуміється як те, що народ України є єдиним носієм суверенітету, є єдиними джерелом влади і може здійснювати своє право на визначення конституційного ладу в Україні через прийняття Основного Закону України за допомогою всеукраїнського референдуму⁸³.

Нова Конституція України повинна була б прийматися на всеукраїнському референдумі, тобто через форму безпосередньої демократії. Конституційний Суд України стверджує виключне право народу України приймати Основний Закон держави, а також визначає форму реалізацію цього права – всеукраїнський референдум.

У ще одному рішенні Конституційного Суду України він вказує на те, що на рівні Конституції України закріплений принцип періодичності проведення виборів, реалізація якого є істотною частиною демократичності виборів, що впливає із міжнародних актів⁸⁴.

Тут Конституційний Суд України вказав на важливий елемент принципу народовладдя, а саме принцип періодичності проведення виборів. Варто зазначити, що Конституційний Суд України не розкриває всі елементи принципу народовладдя і підходить до їх тлумачення вибірково і фрагментарно.

Велика Палата Конституційного Суду України у своєму рішенні зазначила, що народовладдя – це належність усієї повноти влади у межах,

⁸³ Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням 60 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини першої статті 103 Конституції України в контексті положень її статей 5, 156 та за конституційним зверненням громадян Галайчука Вадима Сергійовича, Подгорної Вікторії Валентинівни, Кислої Тетяни Володимирівни про офіційне тлумачення положень частин другої, третьої, четвертої статті 5 Конституції України (справа про здійснення влади народом) від 5 жовтня 2005 року № 6-рп/2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v006p710-05>

⁸⁴ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Київської міської ради щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 141 Конституції України від 4 червня 2009 року № 13-рп/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v013p710-09>

визначених територією держави, народу України та реалізація ним цієї влади як безпосередньо, так і через обраних представників у державних органах, а також у органах місцевого самоврядування⁸⁵.

Вільні вибори – як принцип реалізується внаслідок його складові, а саме через свободу формування та вираження поглядів виборцем; встановлення результатів виборів, яке є точним та об'єктивним і не має ознак фальсифікації; визнання результатів виборів та повага до вибору, який був здійснений у демократичний спосіб громадянами України. Процес здійснення виборів має бути організовано та проведено так, щоб було здійснено забезпечення не лише можливості безперешкодного волевиявлення виборів, але й забезпечення поваги до цих виборів⁸⁶.

У цьому рішенні Конституційний Суд України визначив елементи складові елементи принципу вільних виборів, який також входить у структуру принципу народовладдя.

Тлумачення принципу народовладдя здійснено, зокрема минулого року у справі щодо перевірки Указу Президента України про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів на предмет їх конституційності.

Орган конституційної юстиції в одному із рішень вказав, що Парламент України, обраний на позачергових виборах 26. 11. 2014 року, впродовж строку своїх повноважень не відновив у Регламенті правової регламентації питання щодо припинення повноважень коаліції депутатських фракцій у Парламенті України, з чим пов'язано початок перебігу місячного терміну формування нової коаліції депутатських фракцій, а також визначене Конституцією України право Президента України на дострокове припинення повноважень Парламенту

⁸⁵ Рішення Великої палати Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини дев'ятої статті 61, частини третьої статті 105 Закону України «Про вибори народних депутатів України», пункту 3 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про вибори народних депутатів України» щодо виключення кандидатів у народні депутати України з виборчого списку партії у багатомандатному окрузі» (справа про виключення кандидатів у народні депутати України з виборчого списку політичної партії) від 21 грудня 2017 року № 3-п/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v003p710-17>

⁸⁶ Там само

України, якщо така коаліція депутатських фракцій не була сформованою. Як результат, з'явився конституційний конфлікт між Главою держави та Парламентом України, який стосувався підстав дострокового припинення повноважень Парламенту України, який не знайшов вирішення у правовому полі, оскільки Конституція України, не встановлює порядку припинення діяльності коаліції депутатських фракцій у Парламенті України.

Разом із тим, народ є носієм суверенітету та виступає в якості джерела влади в Україні. Народ реалізує свою владу безпосередньо і через державні органи та органи місцевого самоврядування. Ця основоположна норма деталізується у статті 69 Основного Закону України, де зазначено, що народне волевиявлення здійснюється шляхом виборів.

У зв'язку із цим, вирішення конституційного конфлікту народом шляхом проведення позачергових виборів до Парламенту України відповідає вимогам, які закріплені у частині 2 статті 5 Основного Закону України⁸⁷.

Фактичною причиною такого рішення Конституційного Суду України була ситуація, яка виникла в державі, а саме конфлікт між Президентом України та Верховною Радою України.

На нашу думку, таке рішення є суперечливим з огляду на попередні рішення Конституційного Суду України, а саме йдеться про наступні позиції. У рішенні Великої палати Конституційного Суду України зазначено, що Конституційний Суд України зазначає, що народ, маючи суверенну прерогативу щодо здійснення установчої влади, водночас перебуває у визначених Конституцією України межах щодо порядку її здійснення⁸⁸.

⁸⁷ Рішення у справі за конституційним поданням 62 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів» від 20 червня 2019 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-19#Text>

⁸⁸ Рішення Великої палати Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про всеукраїнський референдум» від 26 квітня 2018 року № 4-р/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v004p710-18>

Будучи результатом здійснення установчої влади народу, Конституція України шляхом встановлення порядку внесення змін до неї визначає процедурні межі для здійснення влади і самим народом⁸⁹.

Тобто Конституційний Суд України спершу вказав, що народ реалізуючи владу, яка походить і належить йому, все ж повинен здійснювати її у формах та у способів визначений у Конституції України. Водночас, Конституційний Суд України в іншому рішенні вже зазначає, що народ може вирішувати конституційний конфлікт між Президентом України та Верховною Радою України, що не передбачено як форму чи спосіб народовладдя у положеннях Основного Закону України.

Висновки до Розділу 3

Отже, тлумачення конституційних принципів Конституційний Суд України здійснює не завжди правильно та всебічно. Часто ігноруються важливі методи тлумачення Конституції України. Це у свою чергу інколи призводить до вкрай негативних наслідків, зокрема, тих, які стосуються всіх сфер суспільного життя та реалізації Конституції України.

⁸⁹ Рішення Великої палати Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про всеукраїнський референдум» від 26 квітня 2018 року № 4-п/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v004p710-18>

ВИСНОВКИ

1. Основною характерною рисою конституційних принципів є їхній універсальний характер що полягає у ті ситуації, коли конституційні принципи застосовуються до різних рівнів організації суспільних відносин. Конституційні принципи будуть актуальними і у процесі державо будівництва і при формуванні певної галузі права, для якої вони також будуть мати системоутворюючий характер чи для окремих конкретних суспільних правовідносин, навіть тих, які лежать за межами регулювання конкретними положеннями законодавства.

Принципи конституційного права визначають, матеріалізують у правовому вимірі ті основні ідеї формування та функціонування права, які є пануючими у суспільстві. Принципи конституційного права дозволяють надати форму цінностям, які сповідує суспільство.

2. Конституційні принципи у своїй сукупності відповідають ознаці системності, які передбачає те, що всі принципи перебувають у зв'язках між собою, а також мають спільну мету та завдання існування. У цій системі конституційні принципи класифікувати можна на групи принципів, які діють в окремих галузях суспільного життя та принципи, які входять у зазначені групи. Також конституційні принципи можна класифікувати на загальні та спеціальні.

3. Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юстиції. Цей орган забезпечує верховенство Конституції України, тобто відповідність законодавства положенням Основного Закону, а також превалювання його норм над нормами інших законодавчих актів. Також Конституційний Суд України здійснює перевірку законодавства України на відповідність Конституції України, як наслідок, Конституційний Суд України може визначити окремі норми чи нормативно-правовий акт неконституційним, що матиме наслідком втратою законної сили окремої норми чи нормативно-правового акту в цілому.

4. Філологічне тлумачення – це різновид інтерпретаційної практики, спрямований на встановлення смислових параметрів за допомогою мовних засобів і їх текстових зв'язків, що дає змогу адекватно розкрити конкретний зміст нормативних приписів з вираженою в них волею законодавця. Телеологічний (цільовий) спосіб тлумачення конституційних норм має істотне значення для інтерпретації Конституції, оскільки остання містить багато цільових програм. Тлумачення Конституції неможливе без урахування цільової програми, закладеної в ній. Логічний спосіб тлумачення конституційної норми – це процес, в якому інтерпретатор за допомогою логічних прийомів оперує з матеріалом самої норми, не звертаючись до інших способів тлумачення. Історико-політичний (іноді його називають історичним) метод в теорії права покликаний виявляти конкретно-історичні умови прийняття нормативно-правового акта або умови його застосування. Системний метод дозволяє визначати зміст певної конституційної норми чи принципу через їхній системний аналіз – тобто через зв'язок із іншими положеннями принципами Конституції України.

5. Принцип верховенства права – це основоположний принцип будь-якої правової демократичної держави. Цей принцип у німецькому праві тотожний самому поняттю правова держава. Зазначений принцип традиційно закріплюється в основних законах держави як фундамент для державотворення, формування відносин між владою та суспільством та визначення місця прав людини у відносинах із державою. Сутність верховенства права полягає в обмеженні політичної влади. У зарубіжній доктрині інколи ототожнюють верховенство права і поняття правової держави. У Конституції України не розкривається зміст та перелік елементів принципу верховенства права. Визначення цього принципу здійснюється Венеціанською комісією, яка вказує на такі його елементи: (1) доступність закону (в тому значенні, що закон має бути зрозумілим, чітким та передбачуваним); (2) питання юридичних прав мають бути вирішені нормами права, а не на основі дискреції; (3) рівність перед законом; (4) влада має здійснюватись у правомірний, справедливий та

розумний спосіб; (5) права людини мають бути захищені; (6) мають бути забезпечені засоби для розв'язання спорів без надмірних матеріальних витрат чи надмірної тривалості; (7) суд має бути справедливим; (8) дотримання державою як її міжнародно-правових обов'язків, так і тих, що обумовлені національним правом.

6. У статті 6 Конституції України зазначено, що державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Принцип розподілу влади є класичним для демократичних держав і створює превентивний механізм до надмірної концентрації влади в одному державному органі. Розподіл влади не означає, що всі гілки влади діють окремо одна від одної, а навпаки діють узгоджено та впорядковано, а також мають деяких вплив на організаційно-функціональну складову. Усі три гілки влади володіють значними повноваженнями.

7. Народовладдя передбачає те, що органи державної влади формуються народом і є відповідальним перед ним. Народ повинен мати істотні повноваження щодо здійснення контролю та нагляду за діяльністю державних органів, а також впливати на рішення та діяльність цих органів через інститути громадянського суспільства.

8. Принцип верховенства права – це основоположний принцип будь-якої правової демократичної держави. Цей принцип у німецькому праві тотожний самому поняттю правова держава.

Конституційний Суд України визначає зміст принципу верховенства права за допомогою комплексу методів офіційного тлумачення у такий спосіб, який відповідає визначенню поняття принципу верховенства права Венеціанською комісією та Європейським судом з прав людини.

9. Принцип розподілу влади є класичним для демократичних держав, його існування пов'язується із забезпеченням мінімізації ризиків узурпації влади однією із гілок влади, оскільки цей принцип також передбачає існування механізму стримування та протидії.

Проблеми із зазначеним рішенням Конституційного Суду України як і з іншими деякими позиціями Конституційного Суду України щодо конституційних принципів полягає у тому, що суд може фрагментарно та неповно тлумачити окремі конституційні принципи і ігнорувати невідповідні для себе їхні важливі елементи, які визначаються авторитетними конституціоналістами і є такими, що визнаються у демократичному світі. У зв'язку із цим, варто самому Конституційному Суду України затвердити порядок здійснення тлумачення конституційних принципів, в якому чітко закріпити важливість використання методів тлумачення конституції України. Це дозволить обмежити свавільне тлумачення конституційних принципів, обмеження їхнього змісту чи ігнорування окремих їхніх елементів, що негативно впливає як на конституційний лад в державі, так і на реалізацію принципу верховенства права, якому мав би служити Конституційний Суд України у своїй діяльності, на створювати перепони для його реалізації.

10. Принцип народовладдя у рішеннях Конституційного Суду України часто розкривається як влада народу, що має здійснюватися у спосіб та у формі, які визначаються Конституцією України. Водночас, Суд вказує, що лише народ може приймати Конституцію України через всеукраїнський референдум. У деяких рішеннях Конституційний Суд України відступає від своїх же позицій і наділяє народ непритаманними для принципу народовладдя функціями, зокрема, вирішення конституційних конфліктів, щоб мало, на нашу думку, здійснюватися виключно в рамках законодавства України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Grant M. Murder Trials. Penguin Classics. Harmondsworth: Penguin. URL: <http://www.thelatinlibrary.com/cicero/cluentio.shtml#cfivethree>
2. Ricoeur P. The Task of Hermeneutics. Philosophy Today. 1973. Vol. 17, № 2/4. P. 112–128.
3. Богданевич Т. С. Офіційне тлумачення основного закону Конституційним судом України.: дис. доктора філософії .: 081 «Право». 2019, 256 с.
4. Богданова Н. А. Система науки конституционного права : Дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02. «Конституционное право; муниципальное право». М., 2001. 334 с.
5. Веніславський Ф. Ідея народовладдя в теорії та практиці українського державотворення (соціально-правова цінність ідеї народовладдя). URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vksu_2011_3_11.pdf
6. Верховенство. Словник української мови Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/s/verkhovenstvo#:~:text=>.
7. Висновок Конституційного Суду України (Велика палата) у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до статей 85 та 101 Конституції України (щодо уповноважених Верховної Ради України) (реєстр. № 1016) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 20 листопада 2019 року № 6-в/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v006v710-19>
8. Висновок Консультативної ради європейських суддів «Позиція судової влади та її відносини з іншими гілками державної влади в умовах сучасної демократії» від 16 жовтня 2015. URL: https://court.gov.ua/userfiles/vusn_18_kr.pdf

9. Головатий С. П. Верховенство права: український досвід. У 3-х т. К.: Фенікс, 2006. Т. 3. С. 205-208.
- 10.Доповідь Венеціанської комісії «Верховенство права» від 4 квітня 2011 року № 512/2009. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-ukr)
- 11.Єзеров А. А. Тлумачення Конституції України: способи, межі, зміст. URL: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2011_3/95.pdf
- 12.Забарський В. В. Принцип поділу влади в українському державотворенні. Юридичний вісник 2 (31) 2014. С. 29-34.
- 13.Кампо В. М. Конституційна юстиція в Україні: проблеми і перспектива . Юридична наука. 2011. № 1. С. 44-51.
- 14.Кельман М. С., Мурашин О. Г., Хома Н. М. Загальна теорія держави та права: підручник. 3-тє вид., стереотип. Львів: Новий Світ-2000, 2007. 584 с.
- 15.Ковачев Д. А. Конституционный принцип: понятие, реальность и фиктивность. Очерки конституционного права иностранных государств. М., 1999. 197 с.
- 16.Козинець О. М., Пророченко В. М. Становлення та розвиток теорії поділу влади в історії світової політико-правової думки. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/1/31.pdf>
- 17.Козюбра М. І. Принципи верховенства права і правової держави: єдність основних вимог. Наукові записки Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». 2007. Т. 64: Юридичні науки. С. 3-9.
- 18.Конституційне право України: Підруч. для юрид. вузів. За ред. проф. В. Ф. Погорілка. -2-ге вид., доп. і переопр. К.: Наукова думка. 2000. 732 с.
- 19.Конституційне право України: Підручник. за ред. Ю. М. Тодики, В. С. Журавського. К.: Вид. дім «Ін Юре», 2002. 535 с.
- 20.Костицький В. В. Розподіл влади у правовій державі та соціально-нормативне закріплення ідеї свободи і демократії. URL: <http://www.kostytsky.com.ua/upload/doc/rozpodil.pdf>

21. Котенко М. В. Роль системного тлумачення в правоінтерпретаційній діяльності Конституційного Суду України. URL: http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Chkup_2015_2_16
22. Кравцова З. С. Моделі конституційного закріплення принципів конституційного ладу. URL: http://lcslaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/2-7-2014/item/download/93_84dcae5389fdbf19939d9c126f8825f3
23. Лаговський В. М. Принцип розподілу влади та його вплив на систему стримувань і противаг. URL: http://pjuv.nuoua.od.ua/v1_2015/5.pdf
24. Молибога М. П. Теоретичні постулати тлумачення Конституції і законів України. Вісник Академії управління МВС. 2010. № 3(15). С. 29-36.
25. Остапович И. Ю. Специализированный конституционный контроль и надзор:. URL: http://www.ruzh.org/rlj/2008/2008_3/DJVU/1388.pdf
26. Пастух О. В. Форми реалізації народовладдя за конституцією України. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/mnj_2017_17\(2\)_21.pdf](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/mnj_2017_17(2)_21.pdf)
27. Прієшкіна, О.В. Конституційний лад України: актуальні питання становлення, інституціоналізації та розвитку: Моногр. О.: Фенікс, 2008. 280 с.
28. Про запобігання корупції: Закон України № 1-24/2020(393/20). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-20#Text>
29. Процюк І.В. Поділ та єдність державної влади. Державне будівництво та місцеве самоврядування. Харків : Право, 2007. Вип. 14. С. 70-76.
30. Рабінович П. М. Верховенство права в інтерпретації Конституційного Суду України. Юридичний вісник України. 2006. № 4. С. 38-47.

- 31.Рішення ЄСПЛ у справі ««Веренцов проти України» від 11 квітня 2013.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/974_945
- 32.Рішення ЄСПЛ у справі «Олександр Волков проти України» від 9 січня 2013 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/974_947
- 33.Рішення ЄСПЛ у справі «Рисовський проти України» від 20 жовтня 2011 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/974_854
- 34.Рішення Конституційного Суду України (Велика палата) у справі за конституційним поданням 62 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів» від 20 червня 2019 року № 6-р/2019.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v006p710-19>
- 35.Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Національного банку України щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 58 Конституції України (справа про зворотну дію в часі законів та інших нормативно-правових актів від 9 лютого 1999 року у справі № 1-7/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-99#Text>
- 36.Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Багінського Артема Олександровича щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 14-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про адміністративну відповідальність у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху) від 22 грудня 2010 року № 23-рп/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v023p710-10>
- 37.Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням товариства з обмеженою відповідальністю „Пріма-Сервіс“ ЛТД щодо офіційного тлумачення положення пункту 7 частини третьої статті 129 Конституції України та за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності)

окремих положень частини шостої статті 12, частини першої статті 41 Кодексу адміністративного судочинства України, частини другої статті 197 Цивільного процесуального кодексу України, а також частини восьмої статті 81-1 Господарського процесуального кодексу України (справа про фіксування судового процесу технічними засобами) від 8 грудня 2011 року № 16-рп/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v016p710-11>

38.Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо офіційного тлумачення положення "на наступній черговій сесії Верховної Ради України", яке міститься у статті 155 Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-16#Text>

39.Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v015p710-04>

40.Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин другої, третьої, четвертої статті 219 Регламенту Верховної Ради України (справа про Регламент Верховної Ради України) від 1 квітня 2008 року № 4-рп/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-08#Text>

41.Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України „Про призначення А. Ситника Директором Національного антикорупційного бюро України“ від 28 серпня 2020 року № 1-9/2020(197/20). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-20#Text>

- 42.Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу восьмого пункту 5 частини першої статті 11 Закону України «Про міліцію» від 29 червня 2010 року № 17-рп/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v017p710-10>
- 43.Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень статті 1, частин першої, другої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з окремими положеннями Конституції України від 25 січня 2012 року № 3-рп/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v003p710-12>
- 44.Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 19, 42 Закону України «Про Державний бюджет України на 1999 рік» (справа про фінансування судів) від 24 червня 1999 року № 6-рп/1999. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v006p710-99>
- 45.Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого положення пункту 11 Прикінцевих положень Закону України «Про Державний бюджет України на 2016 рік» від 8 липня 2016 року № 5-рп/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v005p710-16>
- 46.Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин другої і четвертої статті 1,

- абзацу другого пункту 8 частини першої статті 18, частини першої статті 25, пунктів 1, 2, 4 частини першої статті 30, частини першої статті 31, частини першої статті 32, пункту 2 частини другої статті 33, пункту 2 частини другої та частини третьої статті 37, статей 38 і 48 Закону України «Про Вищу раду юстиції» (справа про Закон України «Про Вищу раду юстиції») від 21 травня 2002 року № 9-рп/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v010p710-20>
- 47.Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 58 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Верховної Ради України «Про Тимчасову спеціальну комісію Верховної Ради України з питань моніторингу реалізації законодавства про вибори Президента України» (справа про Тимчасову спеціальну комісію Верховної Ради України) від 18 листопада 2004 року № 17-рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v017p710-04>
- 48.Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин другої, третьої, четвертої статті 219 Регламенту Верховної Ради України (справа про Регламент Верховної Ради України) від 1 квітня 2008 року № 4-рп/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v004p710-08>
- 49.Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України від 27 жовтня 2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-20#Text>
- 50.Рішення Конституційного Суду України у справі про запити народних депутатів України від 19 травня 1999 р. № 4-рп/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v004p710-99>
- 51.Рішення у справі за конституційним поданням 62 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу

- Президента України «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів» від 20 червня 2019 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-19#Text>
52. Савенко М. Д. Принципи Конституції. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/7102/Savenko_Pryntsypy_konstytutsii.pdf
53. Савчин М. В. Основоположні цінності і принципи конституційного порядку. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/20370/1/4_%D0%BE%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%BD%D1%96%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%96%20%D1%86%D1%96%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96.pdf
54. Скакун О. Ф. Теорія держави і права. пер. з рос. Х.: Консул, 2009. 531 с.
55. Словник іншомовних слів. за ред. О. С. Мельничук. К., 1974.
56. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/s/pryncyp>
57. Совгіря О. В., Шукліна Н. Г. Конституційне право України. Повний курс: наич. посіб. 2-ге вид., перероб. і допов. К. : Юрінком Інтер, 2012. 544 с.
58. Сырых В.М. Теория государства и права: Учебник. 2-е изд. М.: 2007. С. 97-102.
59. Ткаченко Ю. В. Роль конституційних принципів в процесі формування громадянського суспільства в Україні. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2017_4_43.pdf
60. Тодика Ю. М. Способи тлумачення Конституції і законів України Конституційним Судом України. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/4565/1/Toduka_51.pdf
61. Толковый словарь живого великорусского языка. Т. 3. за ред. Даль В. И. М.: Гос. изд-во иностр. и нац. слов., 1955. С. 431

62. Толстик В. А., Дворников Н. Л., Каргин К. В. Системное толкование норм права: науч. издание. Москва: ИД «Юриспруденция», 2010. 136 с.
63. Шевчук С. В. Способи тлумачення Конституції: порівняльний досвід. Конституція і конституціоналізм в Україні: вибіркові проблеми : зб. наук. праць членів Товариства конституційного права з нагоди десятої річниці Конституції України, Конституційного Суду України та самого Товариства; відп. ред. П. Ф. Мартиненко, В. М. Кампо. К. : Купрія-нова, 2007. С. 34–35.